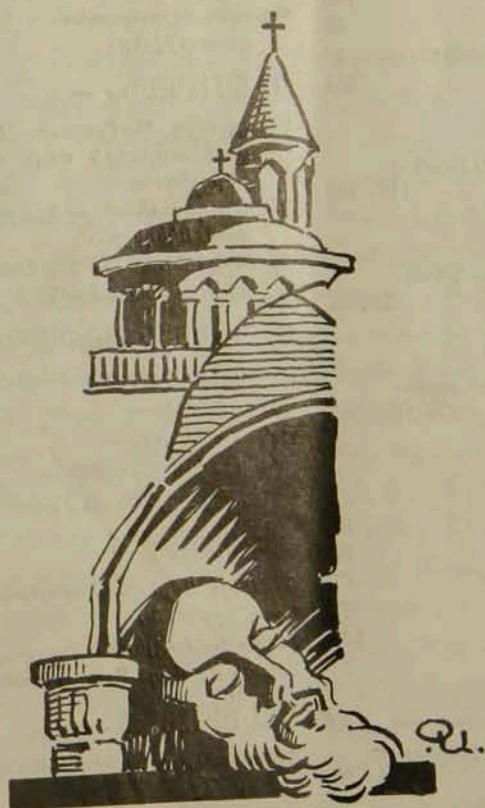

ԱՌԻՆ

ԱՄՍԱԲԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

1943

Ս Ի Ո Ն

ԺԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1943

⇒ ՅՈՒԼԻՍ — ՕԳՈՍՏՈՍ — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ ⇐ ԹԻԻ 7-8-9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ՎԱՂԸ

Տակաւ կը թուի մեղմանալ սարսափը որ դեռ երէկ մղձաւանջի մը նման կը կախուէր քաղաքակիրթ աշխարհի հորիզոնին: Գալիք աշխարհի մեծ զիծերը իրաւ է թէ տակաւին ուրուային, հետզհետէ կը դառնան յստակ. կ'զգանք թէ ինչ տեսակ աշխարհ մը պիտի շինուի վաղուան յաղթականներուն կողմէ: Անշուշտ սպանդը կը շարունակուի իր բոլոր կատալութեամբը, և երկաթին ու ուռմբին տրամաբանութիւնը դեռ չի թուիր խորտակուած ըլլալ. սակայն իրողութիւններ կան որոնք փաստերու չեն կարօտիր՝ ըսելու համար թէ աշխարհի հոգին, այսինքն ազատութիւնը չզրկուի ուղղութիւնը փորձը անգամ մը ևս ձախողած է: Թէ ի՞նչ հիմերու վրայ պիտի կառուցուի վաղուան կեանքը, այժմէն դիւրին չէ ըսել. սակայն վստահ ենք թէ երկրորդ այս մեծ պատերազմի արիւնոտ փորձառութիւնը երկիրը կառավարող մարդերուն կրկնել պիտի չտայ այն սխալը՝ որ քառորդ դար շարունակ սարսեց ազգերու ընկերային, քաղաքական և կրօնական հիմնարկութիւնները, առանց շինարարական ճիգի, յիշեալ մարդերուն վրայ: Որքան ալ անոնք նւթին վրայ կոթնին, հոգին պիտի չհալածուի, ինչպէս եղաւ ան երկու պատերազմներու հանգոյցը կազմող քառորդ դարու ընթացքին: Մարդկային քաղաքակրթութիւնը նոր փուլի մը մէջ մտնելու կը պատրաստուի ու անոր վաղուան գործօնները աւելի քան երբեք հոգեկան կը թուին ըլլալ. և եկեղեցին իբր աղբիւր մարդկային հոգեկան ուժերուն, և մանաւանդ իբր իմաստուն անտեսը կեանքին, պիտի կարենայ հանել իր դանձէն թէ նորը և թէ հինը. նորը՝ կեանքի արդի պահանջները դիմաւորելուն մէջ, և հինը՝ հաւասարակշռելու մեր ժամանակներու հեղեղին դէմ այն յաւերժական ու անայլալիք արժէքները՝ որոնց յղացքը մեզմէ ներս բնաւ պէտք չէ որ աղօտի:

Վաղուան աշխարհին դէմ մեր ժողովուրդին սպասող երկու աւագ կարելիութիւններ կան. առաջին՝ ամփոփուիլ մայր հայրենիքին մէջ, խառնելու մեր ճա-

կատաղիրը անոնց՝ որոնք տարիներէ ի վեր կը ջանան և կը նիւթեն, ապրեց-
նելու համար մեր սրբազան հողը և ցեղին անմահ կարելիութիւնները, և կամ
շարունակել սփիւռքի քաւարանը, եթէ ճակատագիրը տակաւին ուզէ մեզ պատ-
ժել, երկարելով մեր լքումին տարիները այս օտար աստանդականութեանց մէջ,
երկու վիճակներուն մէջ ալ եկեղեցին իր դերը ունի, ատով միայն կը խորհնք
կարելի պիտի ըլլայ ինչպէս ամբողջ աշխարհի, նոյնպէս մեր «փոքր ածուին»՝
փոխել կեանքի նիւթական հրամայականները, որոնք ընկրկումի են մղեր
հոգեկան բարձրագոյն արժէքները: Որպէսզի զադրի ժամանակներու այս ալ-
մուկն ու անձկութիւնը ու շտապարի աշխարհը այլևս նիւթական գործօններէն,
տիրապետման ընագդէն, և ցեղային անշտտականութենէն, անհրաժեշտ է որ
ան հաղորդուի քրիստոնէական համեղբայրութեան զգացումին, որպէսզի ոյժը,
ցեղը, մեքենան ու զանգուածը զադրին այլևս գործօնները ըլլալու մարդուն
գերութեան, և դառնան բարերար ոյժեր անոր հոգեկան ազատագրման: Կը հա-
ւատանք թէ աշխարհի հողին մինչև ի մահ տրտմեցնող այս աղէտը՝ մեծ ժողո-
վուրդներու կարգին մեզի ևս պիտի բերէ իր բարիքը, ողջմտութիւնը, որ բնաւ
չէ պակսած մեզի, մանաւանդ մեր մեծ աղէտներուն մէջ: Իբրև ժողովուրդ
մը, որ կըրցած է իր անցեալին պաշտամունքը պարտադրել միշտ ինքզինքին իր
ապագային երկրւոյ մտազրաւութեանը հետ և պարագաներու ներած չափովը
ջանացած է իր ներկային տալ այնպիսի ընթացք մը, որ այդ երկու զգացում-
ներուն տիրական ազդեցութեան ներքեւ շարժէր մեր հասարակական կեանքը:

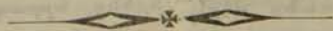
Թէ՛ մեր բնաշխարհին մէջ և թէ տարաշխարհիկ այն թափառումներու
միջոցին՝ ուր միշտ հողմակոծած է զմեզ բախտը, այս է եղած յայտնապէս
կամ լուեւեայն մեր ազգային գոյութեան կանոնը, կշռոյթը: Սակայն անհուն
տաժանքներով ստացուած այդ առաքինութիւնը մեր պատմութեան ամենէն
տաքնապալից անկիւնադարձերէն մէկուն վրայ՝ որ մեր երէկուան քառորդ դարը
եղաւ, թուլցաւ մեր մէջ, և մենք թիկունք դարձուցինք այն սկզբունքներուն,
որոնք մեր տոհմային ինքնութեան զսպանակիչ ոյժերն էին եղած ցարդ: Այս
էջերուն վրայ մենք յաճախ առիթը ունեցանք անդրադառնալու այդ ոյժերու
նուազման, և զխաւորը անոնց՝ Հայաստանեայց եկեղեցիին՝ այն սրտառուչ
սրբութիւնը, որուն շուրջ համերաշխութեան կանչուէին մեր բոլոր հոգիի ու մտքի
խմբակցութիւնները և զմայելի ու շինարար ընդունակութիւնները:

Ինչ որ ալ ըլլայ վաղուան աշխարհին կերպարանքը, եկեղեցին իր
մեծ դերը պիտի ունենայ. այս է հաւատքը բոլոր անոնց՝ որոնք վաղուան աշ-
խարհը խաղաղ ու գեղեցիկ տեսնել կ'ուզեն: Կանխահառ է տակաւին խօսիլ թէ
Մայր Հայրենիքի մէջ ինչ կերպարանք պիտի հազնի եկեղեցին. երևոյթները
աւելի քան յուսադրիչ են, թելադրելու թէ Խորհրդային աշխարհին մէջ ևս նիւ-
թական ազդակներուն շուտով պիտի գայ աւելնալու հոգեկան ու բարձրագոյն
ուժերու սատարը, անոնց շնորհիւ վերցնելու նիւթին ու հոգիին այն բացորոշ
ապանադաւնը որ տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունի Խորհրդային կարգերու ըն-
կերութեանը մէջ: Պարզ է սակայն որ սփիւռքի մէջ եկեղեցին ունի իր շատ
որոշ դերը: Հոս չենք ուզեր անգամ մը ևս անդրադարձը ընել այդ դերին, և
ատիկա անձանօթ ալ չէ բոլոր անոնց, որոնք Հայ եկեղեցւոյ կնիքը ունին ինչ-
պէս իրենց ճակատներուն, այնպէս ալ իրենց հոգիներուն վրայ:

Շատ բնական է որ վաղուան պետութիւնները այլևս անհրաժեշտ նկատեն նպաստը զոր կրնայ բերել կազմակերպուած կրօնը, և սակայն քրիստոնէութեան ոգին ինքզինքին հետ պիտի չլլայ ամբողջովին, և իր պատգամները պիտի չհասնին հոգիներուն, եթէ անիկա նորէն շարունակէ խառնել ինքզինքը քաղաքական խռովքներուն և նպատակներուն, և իր նիւթական խարխալներուն դոհէ հոգին՝ որ իրեն է միայն, և որուն պէտք ունի աշխարհը, ինչ կերպով ալ որ կառավարուի մարդերէն: Եւ դիմաւորել կարենալու համար վաղուան կարգերուն պարտադրած առաջարկները, եկեղեցին պէտք չէ իր քանակական ոյժին ստորագրածութիւնը ունենայ, և կամ յուսահատի իր յետադարձ ակնարկին մէջ այն քիչին համար որ իրենն է այսօր:

Պահանջները զոր մեր եկեղեցին ուրիշներու կարգին վաղը ստիպուած պիտի ըլլայ դիմաւորելու, թէ՛ իր արտաքին ճակատին և թէ իր ներքին զործունէութեան դաշտին վրայ, շատ աւելի են քան ինչ որ կարելի է այժմէն թուել: Վաղուան մեր եկեղեցին անբաւական հանգիստնայ թերևս պահպանելու ցեղադրոշմ այն զիծերը որոնք դարերով զինքը զատորոշեցին ուրիշներէն: Ամբրիկայի և եւրոպական կարգ մը երկիրներու մէջ՝ ուր մշակութային և լեզուական ազգակները այլևս ընկրկումի են ենթարկուած, կրօնով տարբերելու և անով կարենալ մեր ինքնուրոյնութիւնը պահելու ճիշդ կը կարօտի լայնօրէն պատրաստուած մարդերու և կազմակերպութեան: Մտքի ու սրտի սովորական եւ ցարդ գոհացուցիչ կրթանք մը այլևս անբաւական պիտի դայ վաղուան մեր եկեղեցիին պաշտօնէութիւնը զինաւորելու և մեր ժողովուրդին պէտքերը յանձնաձեւելու: ժամանակին պահանջները վաղը շատ աւելի պիտի ըլլան քան ինչ որ էին դեռ երէկ: Անշուշտ անբաւական են այլևս այն մեծ առաքինութիւնները որոնք կանխով դարերուն քաղմութիւնները ղեկավարեցին զանոնք կարելի չափով բերելու համար արդարութեան ակօսներուն, հոգեղէն խորունկ կեանքի մը երանութեան: Ը. դարու սուրբ մը ժիւ. դարուն զրեթէ ժամանակավրէշ մը պիտի թուէր: Ասորը համար է որ կը խորհինք թէ հօտի մը զլուխը կեցող այսօրուան մարդը, մարդերը, աւելի ըլլալու են քան սուրբը, ինքզինքը միայն իր Աստրծոյն հանդերձող երկնասոյգ տեսանողը: Ան որ պիտի վարէ ժողովուրդները հոգեղէն անդաստանին մէջ, ամէն բանէ առաջ պարտքին տակն է հոգի ըլլալու չափ, միտք մը ըլլալու, միտք մը ըլլալուն չափ՝ կամք մը ըլլալու:

ԽՄԲ.

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐՈՒ ՀՐԱՇՔԸ^(*)

«Եւ Յիսուս օրհնուած նկանակներ
աւակերներուն տուաւ, եւ առա-
կերներն ալ ժողովուրդին»:

(ՄԱՏԹԵՈՍ՝ ԺԴ. 18)

Աստուածային խոստումներուն և շնորհ-
ներուն մէջ սէրն է գլխաւորագոյնն ու հար-
կեցուցիչը, վասն զի առանց երկնային այդ
մեծագոյն պարգեին, ո՛չ մարդիկ պիտի
կրնային զԱստուած ճանչնալ զիրու-
թեամբ, և ոչ ալ զիրար: Սէրը ուրեմն այն
կարգախօսն է՝ զոր մարդիկ կ'արտասանեն,
չառ անգամ լուսթեամբ, երբ միեւնոյն
եղբայրութեան ու ընկերութեան ակումբէն
նեւս, կ'ուզեն իրենց եղբայրներուն կամ
ընկերներուն ծանօթանալ: Որպէս զի Աստ-
ուած իրեն որդի ու իրեն բարեկամ ընտ-
րած մարդկութիւնը կարենայ ճանչնալ,
անոր հետ առօրեայ յարաբերութեան մէջ
մտնել, ու մօտէն ծանօթանալ իր հարա-
զատ զաւակներուն մարմնաւոր ու հոգեւոր
պէտքերուն, մարդկութիւնը սիրով իրեն
չաղախեց ու միեւնոյն սիրոյ շաղախով իրա-
րու կապեց և ամրացուց բոլոր մարդիկ:
Սէրը ուրեմն Աստուծոյ կողմէ մարդոց
հանգէպ զգացուած գութն է, վասն զի
առանց այդ գործադրուած սիրոյն, գութ-
նին, թերի պիտի ըլլար Աստուծոյ սէրը
մարդոց վրայ, ու պարզ խոստումի մը
սահմանէն անդին պիտի չանցնէր այդ ան-
գին պարգեւը: Ինչպէ՞ս Աստուած նախ իր
աշակերտները, և ասոնց միջոցաւ տիե-
զերքի այս բազմերանգ ազգերը, մարդ-
կային այսքան այլազան խառնուածքով և
ցեղային աններգաշնակութեամբ պիտի կըր-
նար նախ իր աստուածային կեդրոնական
անձին և ապա իրարու հետ համադրել,
եթէ երբեք մարդկութեան հանդէպ բարին
զգար միայն, լոկ սիրելով, առանց սէրը
գործնականացնելու: Ելեքորական այն
ոյժը՝ որ համատարած ցանցով մը ամբողջ
քաղաք մը պատած ու հլուսած է, մէկ
ակնթարթի մէջ կրնայ լուսաւորել բոլոր
մեծ ու փոքր լամբարները նոյն քաղաքին,

հաղորդականութեան օրէնքով: Ի՞նչ որ է
ելեքորական հոսանքին ոյժը, լոյսի հա-
ղորդականութեան տեսակէտով, նոյնն է
աստուածային սէրը՝ մարդկութիւնը հա-
ղորդականութեան մէջ պահելու համար
Աստուծոյ հետ, ու այդ սիրոյ մշտաբոլ
հաղորդականութեան շնորհիւ է որ քրիս-
տոնեայ մարդկութիւնը յարաճուն յառաջ-
գիւժութեան մը հրաշալի արդիւնքներով
զարէ դար ընթացած է, միշտ կենդանի ու
միշտ նորոգուած:

Աստուած իր որդիներուն հանդէպ ու-
նեցած զթաղաւ սիրոյն ապացոյցը, հայ-
րական անհուն բարութեամբ մը, պատմու-
թեան մէջ քանիցս անգամ ցոյց տուաւ,
ու ցոյց կուտայ նաև այսօր ալ, ինչպէս
որ պիտի հաճի ցոյց տալ ընդմիջաւ: Ու ո՛վ
է այն հայրը որ անօթի թողուլ պիտի ու-
զէր իր զաւակները. ո՞ր ստնաւորը իր տաք
կաթը պիտի խնայէր իր ձագերուն, ըլլար
ան նոյնիսկ անգութ յովազ մը կամ գալ
մը, ու դարձեալ ո՛ր թողունը վերջապէս
պիտի չկերակրէր իր ճուտիկները:

Հին Ուխտի մէջ Սինայական անապա-
տը և Նոր Ուխտի մէջ Մեռեալ Ծովու
անապատը, մէյմէկ սքանչելի հանդիսա-
րաններ զարձան աստուածային բարու-
թեան, գութին ու մշտանորոգ սիրոյն:
Սինայի անապատին մէջ Աստուած մանա-
նայի հրաշքը ցոյց տուաւ իր որդիներուն,
որպէս զի անոնք անօթի չմեռնին. իսկ
Մեռեալ Ծովի մերձակայ անապատին մէջ
ալ Յիսուս հացերու հրաշքը ցուցուց իր
որդիներուն:

Հրեայք եզրպտոսի մէջ տարիներէ ի
վեր անպատմելի գերութեան և ամէն կերպ
չարչարանքներու տակ ընկճուած, Աստու-
ծոյ հրամանով ելեր էին տառապանքի և
արցունքի հովիտէն ու եկեր տարածուեր
էին Սինայական անապատի աւազներուն
վրայ, ուրիշ սակայն կը տեսնէին, լուսա-
ւոր, սպիտակ ամպերու ետին ծածկուած
իրենց սրբազան հայրենիքը, Աւետեաց
սուրբ երկիրը: Հազիւ վեց շաբաթէ ի վեր
անոնք Սինայի անապատին վրայ էին,
սպիտակ վրաններու տակ, երբ սկսան զան-
գատիլ՝ որ կշտանալու չափ հաց ու միս
չունէին այլևս: Աստուած խոստացաւ «ե-
րկնքէն իջնելիք հացով» կշտացնել իր զա-
ւակները, բայց այնպիսի հաց մը, լինեմ,

(*) (Խոսուած Պէրուքի Ռաֆոյէն 6 Յունիս 1943ին):

դոր պիտի հաւաքէին իրենց վրաններէն հեռու, օրը օրին, ամէն առաւօտ, բացի չաբաթէն, երբ ամէն օր ալ, իրիկուան դէմ, լորամարզին պիտի ծածկէր անհուն անապատը, ինչպէս որ դեռ այսօր ալ, լորիկներու անվերջ երամներ կը ծածկեն ընդարձակ տարածութիւններ եփրատի, Ուսպուրի ու Տիգրիսի ընդարձակ հովիտներուն ու չորջրի անապատներուն:

Ահա՛ անօթիներու հսկայ բանակ մը, որ նոյնիսկ անջրդի եւ անմարդաբնակ աւազներու վրայ, կը վայելէ Աստուծոյ զթառատ սէրը, առարկայ կ'ըլլայ աստուածային բարութեան ու անապատին վրայ յուսահատօրէն ցրուող Խորախլացիք կը տեսնեն, մեծով ու փոքրով, Աստուծոյ անբացատրելի զօրութիւնը: Ու լորիկներու անվերջ երամներու երեւումին յաջորդ առտուն, թշուառ պանդուխտներու հսկայ կարաւանները, հարիւր հազարներով, կը տեսնեն որ գիշերուան ցօղը աղամանդի պէս սառեր է մոշաներու (tamaris) և գետնի աւազներուն վրայ, զարմանքի մատնելով բոլորը, որոնք կարծէք միաբերան, մեծով ու պզտիկով, կ'աղաղակեն. — «ման հո՛ւ, մա՛ն հո՛ւ. ի՛նչ է այս», այս ի՛նչ է որ կը տեսնենք, քանզի ինչ ըլլալը չէին գիտեր: Ու Մովսէս կը փութայ ըսել անոնց. «Ա՛ս է այն հացը՝ որ Տէրը ձեզի ուտելու համար տուաւ»: Ու բոլորին զարմացական այս աղաղակով, ման, մա՛ն հո՛ւ, կազմուեցաւ սուրբգրական աշխարհածանօթ բառը, ման, մանհո՛ւ, հայերէն մանանայ, հաց երկնից. ու ան զինձի սերմի պէս ճերմակ՝ ու անոր համը մեղրով շինուած կարկանդակի պէս էր:

Ո՛հ, շատ աւելի տարբեր է սակայն պատկերը անօթի և ծարաւներու. Նոր Ուխտի պատմութեան մէջ, Մեռեալ Ծովի մերձակայ անապատի վրայ տարածուած բազմութեան. Ժողովուրդ մը իսկապէս անօթի, Ժողովուրդ մը իսկապէս ծարաւի երկնային հացին ու ջուրին, որ սակայն խտապարանոց չէ երբեք, ո՛չ Աստուծոյ դէմ տրտնջող և ոչ ալ ապերախտ, այլ Ժողովուրդ մը հաւատացեալ ու հեզ, որ գառնուկներու նման նստեր է գետնի խոտերուն վրայ ու անյագօրէն կը յափշտակէ Յիսուսի խօսքերը, երկինքէն տեղացող մանանայի նման: Ժողովուրդ մը իսկապէս անօթի, որ մոռցած է սակայն իր նուա-

ղուն վիճակը ու յափշտակուած կ'ունենդրէ Յիսուսի պատգամները, ո՛չ հացի մասին կը խորհի, ո՛չ իր տանը, ո՛չ ալ իր աշգիւնն ու արտերուն ու գործի մասին կ'անդրադառնայ, մարդկային հօտ մը հազարներու, գառնուկի պէս, որ հաց չ'ուզեր, չի տրտնջար իր վիճակէն, չի՛ օտարկեր, այլ կը լսէ միայն ու լսածովը կը կշտանայ ու Յիսուս ինքն է որ կը մեղքնայ անոնց ու կը փափաքի որ քաղաքներէ ու գիւղերէ հեռու այդ ամալի անապատին մէջ իսկ անոնք սեէ կերպով կերակուին: Գետնին վրայ ծալապատիկ ու հանդարտօրէն նստող Ժողովուրդէն աւելի աշակերտները իրենք անհանգիստ են ու կը խորհին թէ երկու-յացեալ այդ ուշ Ժամուն ինչո՞վ պիտի կերակրեն հազարներու հասնող այդ բազմութիւնը: — Մենք այս չոր անապատին մէջ ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնչափ հաց, որ այսքան բազմութիւն կարենանք կշտացնել:

Իմ սիրելի եղբայր ու քոյրեր, այսօր ալ, պատերազմի և նեղութեան սա տագնապալի օրերուն, երբ մարդկային ահազին բազմութիւններ, անօթի կամ կէս կուշտ, տարածուած են մեծ հրապարակներու վրայ և կամ ապարանքներու ներքին զաւիթներուն մէջ, Յիսուսի աշակերտներուն նման յուսահատ մարդիկ, ընդհանրապէս հանրային պաշտօնատարներ, բարձր պատըզգամներէն միթէ նոյն ձեով չե՞ն աղաղակեր:

— Բայց ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնքան ցորեն կամ ալիւր, այս բազմութիւնները կերակրելու համար: Ամիսներ ամբողջ մեր սիրելի Ժողովուրդին ստուար մասը ալիւր ու ցորեն խնդրեց, իր կիսաքաղց վիճակին զարման տանելու համար և խըմբուեցաւ հրապարակներու և գաւիթներու մէջ ու շատեր սկսան իրենց պատասխանել սրտնեղութեամբ:

— Բայց ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնքան ցորեն ու ալիւր, գաղթականներու այս բազմութիւնները կշտացնելու համար: Այլ բարին Աստուած կշտացուց բոլորն ալ ու անոնց ստացած վարսակով ու գարիով խառն ցորենը կամ ալիւրը, իր սիրովը շաղած, հաց ու կերակուր բրաւ իր սիրելի հայ Ժողովուրդին, որ գիտցաւ համբերութեամբ ու տոկալով, նիւթական հացին հետ, խնդրել նաեւ յաւիտենական սնունդը

իր հոգիին ու կշտանալ Քրիստոսով ու զԱյն իր և իր զաւակներուն կեանքին հացը ընել: Ո՛հ, հաւատացէ՛ք իմ բարեպաշտ եղբայր ու քոյրեր, ամիսներէ ի վեր ես կենդանի վկան եմ հացերու հրաշքին, երբ իմ սիրելի ժողովուրդը, Մեծ Պահոց գրեթէ ամէն օրերուն, Ս. Զատիկի յաջորդող բոլոր կիրակիներուն, ու դեռ այսօր, այս պահուս, կը լեցնէր իր տախտակահիւս ու թիթեղածածկ թշուառ Եկեղեցին, հին օրերուն, անապատներու մէջ խռնուած բազմութիւններու նման, ծաւապատիկ կողք կողքի նստած գետնի փաթածներուն վրայ ու իր զաւակներուն ֆիզիքական սնունդը մոռցած, կ'աշխատէր իր հոգին սնուցանել, Յիսուսն ու իր խօսքերը իրենց հաց ընել, այդ պահուն ապրած, իր հաւատքի կեանքովը: Կ'ըսեմ ձեզի, ու հաւատացէ՛ք, ես կենդանի վկան եմ հայ հաւատացեալ ժողովուրդին ջերմեամեղութեան, երբ ան Թրիփոլիէն մինչև Պուրճ Լամուտի աղօթարաններն ու Ս. Նշան, մինչև Նոր Մուսա լեռ ու Ռայաք ու Զահլէ, ու դեռ երէկ մինչև Սուր ու Սայտայի գաղթականները, կէս անթի ու նուաղուն, մոռցած է իր թշուառ վիճակը, թերեւ եօթնէ աւելի անգամներ իր թափառական ու պանդուխտ վիճակը ու հայրերուն բարի հաւատքովը իր ստամոքսին պարապ մնացած մասը կը լեցնէ իր հոգեկան սնունդովը: Ի՞նչ հրաշք կ'ուզէիք ասկէ աւելի ու ո՞ր ազգեր ու ժողովուրդներ, այսքան տառապանք ու սուղ տեսնելէ յետոյ, դեռ պիտի կրնային խորհիլ իրենց հոգեկան սնունդի մասին: Բայց չափազանց անձնասէր պիտի չըլլայի՞նք միթէ եթէ պահ մը խորհէինք որ հոգիի այս ներգործութիւնն ու ոյժը Աստուած միայն Հայ ժողովուրդին է պարգեւել: Միթէ այսօր ալ չե՞նք տեսներ, աշխարհի բոլոր մասերուն վրայ՝ ուր պատերազմը իր արհաւիրքը տարածած է, իր հրաշքին զօրութիւնը ու Աստուծոյ անհուն սիրոյն ու բարութեան ապացոյցները, ու չե՞նք զգար միթէ մէկ կողմէ Աստուծոյ բարութեան ու միւս կողմէ մարդկային հաւատքին զուգակից, ներշնչող պատկերները: Ու ա՞րդեօք չենք լսեր Աստուծոյ յուսադրիչ պատգամները ու Աւետարանի ներշնչող առակները, որոնք Սինայական անապատին մէջ տեղացող մանանային պէս

այժմ ալ կը լափուին, ազատտանչ բազմաթիւ ժողովուրդներու կողմէ, ու կը լափուին հացի պէս, ինչպէս որ երբեմն Մեռեալ Ծովու մօտակայ անապատին մէջ տարածուած բազմութիւնը Փալիլացիներու, Սուրիացիներու և Հրեաներու, վկաները եղան Յիսուսի ձեռքերուն մէջ օրհնուած և աշակերտներու կողմէ իրենց փոխանցուած հացերու հրաշալի բազմացման: Եթէ Հին Ուխտի մէջ Աստուած ու իր կողմէ ընտրւած հովիւ ու միենոյն ատեն մարգարէ Մովսէս՝ միայն մարմինը սնուցանող հացը, ու Նոր Ուխտին մէջ ալ Յիսուս՝ Իր աշակերտներով հոգիները սնուցանող հացը եղան, անգին ալ, սակայն, ժողովուրդներ Աստուծոյ սէրէն ու Անոր յաւիտենական հացէն բաժնուիլ չուզեցին ու եղան կենդանի պատկերը քրիստոնէական հաւատքին: Եթէ Աստուած Իր սիրոյն ապացոյցներովը կապուած մնաց մարդկութեան հետ, մարդկութիւնն ալ իր այսօրուան ու վաղուան երջանկութեանը համար, իր և իրեններուն հոգիներուն փրկութեանը համար, պարտի ընդմիշտ Աստուծոյ հետ կապուած մնալ իր հաւատքովը: Եթէ այս դժնդակ ժամանակին մէջ ու ներկայ սե ու անորոշ օրերուն, Աստուած չի լքեր Իր որդիները, ու կը կերակրէ զանոնք, ու չի փափաքիր որ Իր որդիներէն մին նոյնիսկ անօթութեան ճիրաններուն տակ զաւարուի, նոյնքան ալ մարդկութիւնը պարտի երախտագէտ մնալ իր վայելած աստուածային բարեքներուն հանդէպ, ու այս՝ մէկ ճանապարհով միայն, հաւատքով: Վասն զի հաւատքով է որ պիտի կրնանք սնուցանել մեր ֆիզիքականը ու աւելի, հաւատքով է որ պիտի կրնանք սնուցանել մանաւանդ մեր հոգին: — Եւ եր հայրերը անապատին մէջ մանանան կերան ու մեռան, բայց այն հացը զոր ես պիտի տամ ձեզի, անիկա բոլորիդ համար յաւիտենական կեանք պիտի ըլլայ: Այս երջանկութեան ու բարօրութեան համեմուտ համար անհրաժեշտ է որ Քրիստոսը մեր ներկայ և ապագայ կեանքին համար հաց ընենք ու չաղուինք Անոր հետ ու միանանք Անոր: Մինչև որ մեր նիւթական մարմնաւոր կերակուրները մեր մարսողական զօրածարաններուն մէջ չձուլուին իրարու մէջ, կերակուր և մարմին իրարու մէջ և իրարու հետ չլստանան, լաւ ու աղօղջապահիկ

ՏԱԳՆԱՊԻՆ ԴԷՄ

«Մի՛ խռովեցիմ սիրտ ձեր, եւ մի՛
զանգիսեցեմ...» (ՅՈՒԼ. ԺԴ. 27)

Խնչպէս առնել խռովքը որ Երուսաղիմ է, այն պահուն, երբ կը զգայ թէ վերջին իր օրերը կ'ապրի, ու մօտ է ժամը իրեն ներքին իր բաժանումին: Բաժանումէն աւելի, տագնապի մը պրկումն է ատիկա: Հանգրուան մը, դարձուածք մը՝ կեանքի ճամբուն վրայ, ճակատագրական ըլլալու չափ լուրջ, վճռական: Ան հիմա հրաշագործ վարդապետը, հոգիները մազնխող երիտասարդ Պալլիլիային չէ միայն: Այլ, նոյն ատեն, տեղիքին՝ իր երազին յաւերժացումովը մտադրաւուած առաքելալը, իր Հօր կամբը աշխարհի մէջ իրազօրեւելու իջած Որդին: Որուն հասեր է ժամանակը բաժնուելու իրեններէն: Կարծես նետելու զանոնք կեանքի ծովին, մէյ մէկ ջահերը ըլլալու իր երազին՝ որդիներուն մէջ աշխարհին: Բայց խնչպէս, վերջին անգամ մը զոնէ, չմտածել անոնց եղածին: Խնչպէս, ուրիշ շատ մը անգամներու նման ու անոնցմէ քիչ մըն ալ տարբեր տրամու-

ծեամբ, չհաւաքել զանոնք, չհանել զանոնք այն շունչին, այն մթնոլորտին, ուր, նոյն ընտանիքին անգամները, նոյն տեղիքին սիրողները, նոյն հօր զաւակները զգալին իրենք զիրենք: Ասելին՝ որպէսզի չնուաղէր յոյսը իրենց հաւատքին, երբ աշխարհի առեւտրական խոյ լեռնակուտակ փրփրէր իրենց վերեւ և իրենց շուրջ: Իրմէ հեռու և իրմէ վերջ:

Ամբողջ էջեր՝ Յովհաննու Աւետարանի ԺԳ. գլուխէն սկսեալ, չղթայ-չղթայ կը խորունկցնեն մեր հոգիներուն մէջ հրապոյրը, վեհօթիւնը խարտեալ այն երկնքին, զոր, անօրինակ ու երիտասարդ այս վարդապետը պտտցուց իրեն հետ, Պալլիլիայ հեշտ ու խաղաղ ծովակէն մինչև ալլամերժ ամալքները հրեայ լեռնադագածներուն: Անոնք՝ այդ էջերը, կտակը չեն միայն՝ անցնող վարդապետէն: Անոնք տրամուծիւնները կը պատմեն անոր անաւարտ արքայութեան, հեռու աշխարհին: Ու ալիք-ալիք կը նետեն կամարը անոր անմշուշ նայուածքին, որ իր հոգիին պէս, դիտէ տրամիլ չարամէտ հնարքներէն մարդերուն, բայց չընկերակիլ զժողարութեանց դէմ խաչի ճամբուն: Ու տուաւ փաստը իր սրտին: Տարիներ շարունակ ապրեցաւ ան իր խումբին հետ: Սիրեց անոնց պարզուկ, տաք, միամիտ հոգիներուն տրամուծիւնները, յուսախաբուծիւնները: Ուզեց որ սիրեն ալ իրար, որովհետեւ կը հաւատար այն զօրութեան, այն թափանցուն ու անմար հուրին որ հոգիներու հաղորդակցութենէն կու գայ: Որովհետեւ սիրոյ այդ արարքով միայն Անոր յաւերժական ներկայութեամբը լեցուն պիտի զգային իրենք զիրենք: Եւ իրենք, խումբով, ու հաւասար ջերմութեամբ, պիտի ապրէին Անոր հոգիին մէջ — «Դուք յիս և ես ի ձեզ»: Վստահ թէ իրենք իրենց ձեռքերովը պիտի չխորտակէին այլևս, սրենք իրենց երազի շնչին, կաթոզիկէն իրենց շէնչող հոգիներուն: Ու տարիներ շարունակ, իր այդ ըզձանքին հետ, անոնց խօսեցաւ այն կեցուածքէն որ իրենցը պէտք էր ըլլար, անցնելու համար աշխարհի մէջէն, ու մարդերու վկայութիւններու եովք: Հաւատքն էր փրկութեան ամէն մէկուն մէջ՝ ինքզինքին նկատմամբ. և անկեղծութեան պահանջքն էր շեշտեր՝ ապրումներուն, դորձքերուն մէջ

անգամներին մը ապահովելու համար, կարելի չէ մեր հոգին բաւարար չափով սնուցանել առանց իւրացնելու Յիսուսի բարի պատգամները, մանանայի պէս, հացի պէս:

Ով սիրելի ունկնդիրներ, եկէք միանալ բոլորս ու հաւաքուինք Յիսուսի շուրջ, նստինք Անոր առջև դալար խոտերուն վրայ, ճաշակենք մեզի երկարած ու բոլորիս համար հաւասարապէս բաշխուած հացը, տեսնելու համար թէ որքան քաղցր է սփոփանքի և յոյսի այդ հացը, ու որքան քաղցր է մանաւանդ ինքը, Յիսուս: Մօտենանք իրեն, տեսնելու համար լոյսը, որ ծիրանեգոյն լեռներու ետեւէն կը բացուի, արգարութեան և ազատութեան սուրբ լոյսը, փառաւոր յաղթանակներ աւետող մեծ լոյսը, որ տակաւ կը մօտենայ մեզի ու իրմով լուսաւորուած ու քաջալերուած, օրհներգ զինքը, ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն Սրբոյ, յաւիտեանս, յաւիտենից ամէն:

ԱՐՏԱԽԱՉԴ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

իրենց կեանքին: Իսկ հիմա, երբ գիտե՞լ թէ բաժնուի պիտի իրեններէն, ու մինակ մընան պիտի անոնք բաց ծովուն, խղճին ձայնը լռեցուցած աշխարհին դէմ, (խոստանալով հանդերձ Հոգին զրկել իր փոխարէն), ուրիշ տրտմութիւն մըն է որ կը նստի իր հոգիին:

Պիտի գիտնա՞ն իրենց կեցուածքը ունենալ ճաղկապիւն դեմ:

Բայց գիտե՞ն թէ ի՞նչ է տագնապը: Գիտե՞ն թէ ատիկա ճակատագրական այն պահը, այն վիճակն է, որմէ ետքը կա՛մ խորտակուած կա՛մ փրկուած դուրս պիտի գան կեանքին: Սուղի գնելով իրենց գոյութիւնը: Գիտե՞ն թէ նոր ապրելակերպի մը հանգրուանին են: Նոր կենցաղի, տարբեր ըմբռնումներու անհրաժեշտ որդեգրումին գիմաց: Ու այդ է բուն տագնապը: Որ, կեանքի ունէ մէկ կողմէն, ունէ մէկ երեսին վրայ կրնայ յայտնուիլ, կրնայ կրկնուիլ: Բայց դիմաւորել պէտք է դայն:

Ուրիշ՞ գիտնային թէ քաղաքագէտ կոչուող միտքերուն տագնապը կայ, երբ քաղաքական խնդիրներ հանգուցը կապեն այն յարաբերութիւններուն որոնք կը ստեղծեն նոր պայմաններ, նոր վիճակներ, նոր կարգ ու սարք: Եւ այս նոր ըմբռնումները, աշխարհայեացքները յաճախ հիններուն ժխտումը բերելով սեղանի, ընկերային ալ տագնապներ լուծումի կը հանեն: Ուրիշ՞ իմանար ըստիկ իրենց իմացականութիւնը, թէ նոր վարդապետութիւններու, նոր ճշմարտութիւններու յայտնութիւնը իր խոր հետեանքները ունեցած է միշտ կրօնական, գիտական մարգերու վրայ: Ու տակաւին, թէ մարդկային կեանքի պատմութիւնը մեզ կը դնէ երկար շարքի մը գիմաց տնտեսական, մշակութային, ֆիզիքական, բարոյական տագնապներու՝ անհատներու, խումբերու և ընկերութիւններու ապրումներէն: Բայց ամենէն խոռովիչը իրենց միամտութիւնն է՝ չտեսնելու իրենց հոգիներուն իշնալիք խորունկ ցաւը՝ քիչ օրեր յետոյ, անակնկալներու պէս, գիշերներու հետ հասունցող:

Սակայն, գիշերներուն ալ հսկող իրենց վարդապետը թափանցումը ունէր զալիքներուն: Եւ տրտում իր հոգիին քաղցրութեամբ, կը բանայ անոնց նայուածքը զալիք խոռովքներու մութերուն դէմ: Բաժանումը առաջինն է իրենց հոգիներուն իջ-

նալիք խորունկ ցաւին: Բայց ամէնէն տանելին գուցէ: Քանի որ ժամանակը, մոռացումին մշուշը, նոր աշխարհներ, նոր հետաքրքրութիւններ կրնան այդ ալուցքը մեղմել: Ու բաժանումին պարապը, օր մը, լեցուած կը գտնեն ուրիշ ճերմակ ամպերով: Բուն տագնապը անկէ յետոյ է: — Վարանքը: Տատամսիլը ընտրութեան մէջ: Դառնա՞լ հին օրերուն, թէ քալել այս երազին ետեէն, նոր օրերու յաւիտեաններով, հակառակ ամէն կողմէ լսուող փուզումի, անտուգութեան, սարսափներու հեքին ու կանչերուն: Ուրանա՞լ ինչ որ դարերը փոխանցեր էին իրրե ցեղի ձայնին անհրաժեշտութիւն, պապենական ժառանգութիւն, հաւատալիք: Դեռ՝ թաղե՞լ ինչ որ միւս կողմէ ձայնն էր իրենց բնագոգներուն, մարդկօրէն ակնկալութիւններուն: Զգե՞լ հանգիստը, ու մտնե՞լ պայմաններուն քեւ նոր այս ապրելակերպին: Թէ մնալ արդէն իսկ իր ճամբան գտած առօրին մէջ, իր ունակութիւնները կրկնող կեանքին հետ: Ու չխլրտիլ, «զուր տեղը չյոգնիլ»: Բայց տակաւին՝ խաբուած պիտի չըլլային իրենք: Բայց տակաւին՝ պիտի չզղջային այս ուրացումներուն համար: Ահա վարանքը: Ահա հաշիւները, որոնք ետեւ ետեւի երբ գալին զիջուիլ իրենց մտածումին կամրջակին, անտարակոյս որ մէյմէկ շուարուն, խորտակուած հոգիներ պիտի դառնային իրենք: Ընկճուած: Սարսափուն: Տրտում ու լքուն:

Ու ատոր համար իսկ, հմայքով լեցուն իրենց վարդապետը, իր տրտմութիւնները պատմութեան, իր հոգիին կորովը իր բառերուն մէջ, քաջալերանքի խօսքեր ունի անոնց, զորս իր զաւակները կ'անուանէ: Մինչև հիմա իր բարեկամներն էին, զաւարի ընկերները: Ասկէ յետոյ՝ ժառանգորդները պիտի ըլլան իր երազին: Իրրե իրենցը պիտի կրեն զայն իրենց հոգիներուն մէջ, թէ իսկ աշխարհի հզօրները յաջողին բաժան-բաժան ցրուել գիշերք չորս ծագերուն: Ու յիշէ պիտի ամէն մէկը իրենցմէ, հանդարտ ու թափանցուն շեշտերը Անոր բառերուն — «Մի՛ խռովեսցին սիրտք ձեր և մի՛ զանգիտեսցեն»: Ի՞նչ մխիթարութիւն պիտի ըլլայ յիշատակը այս գիշերուան, երբ ծովերով ու լեռներով իրարմէ հեռու, ամէն մէկը հալածուած, կալանաւոր, ստիպուած ըլլան իրենց ան-

ձին զօհր բերել նոյն երազին յաւերժացման, Ամենէն լուրջ, ինքնալստահ կեցումքն է որ կուտայ անոնց:

«Այ՛ խոռովեցին սիրտք ձեր...»:

Սի՛րտը խոռովել:

Ունէ կարգէ տագնապի մը առաջին ցունցն է ատիկա: Շէնքը ստրտելու: Բայց արագ անդրադարձով մը, թոյլ պէտք է տալ ընկճուելու այդ յարձակումէն: Ատիկա քայքայումը պիտի ըլլայ ներքին կորովին, թաքուն բայց գործօն ուժերուն: Ու նա թական բաժնուած պիտի գտնէ ինքզինք իր դէմ: Չխոռովել սիրտը՝ կարենալ գիմաւ կալելու համար իրողութիւնը, ճանչնալու՝ բնոյթը անակնկալին: Ճիշդ ինչպէս, բռնազգական իմաստութեամբ մը, մարդիկ կամ կենդանիներ կ'ամփոփուին, կը կլծկուին, կարծես կը նահանջեն, վտանգի մը դիմաց: Բայց իրապէս հեռանալու համար է տաղնապէն, խաղաղ սրտով գիտելու և դարմանելու համար զայն: Չխոռովել սիրտը: Ամուր պահել կեդրոնը կեանքին: Զգուշանալ իրարանցումի մատենելէ կարգը, գործունէութիւնը այդ կեդրոնի շարժումներուն: Բայց նաեւ չվախնալ աչք աչքի նայելէ անձանթին, անոր բուն իսկ եղածը ըմբռնելու թափանցողութեամբ: Վախը, հոգեբանական իր բոլոր հետեանքներով, թշնամի-բարեկամն է մարդուն հոգիին մէջ խլրտող: Նայուած քիզ մշուշ ցանող: Երեւոյթները, իրողութիւնները մեծ համեմատութիւններու հանող: Առնել զայն ափիդ մէջ, տէրը դառնալ է լուսաւոր գիտակցութեան: Վերագտնել է նախկին վճռականութիւնը, պայծառութիւնը կամքին: Թոյլ չտալ է ներքին համոզումներուդ տատանիլ սպառնալիքներէն այս աշխարհի ճարպիկներուն: Ինչ որ իրական ու տիրական յատկանիշը պիտի քանդակէ քու դիմագիծին:

Անհրաժեշտը այն կեցումքն է, այն թափանցումը, զրապէս ձեռք առնուած այն գործը, որ պայմանաւոր է նեղ, անհորիզոն ժամանակով: Որ, իրենք իրենց հազիւ բաւող մարդերու չափանիշերով է մտածուած, ձեռնարկուած: Որ՝ գիտէ մանաւանդ իր արհամարհանքը խոր ակօսել երեսն ի վար ամէն շարժում հեղեանքով գիմաւորող, իրենց այսօրը, իրենց ներկայի հաճոյքները ապրող, գոհացնող ծանծաղ

հոգիներուն: Մօրուտ վայրերու մէջ բնակող միջատներու պէս, տակաւ իրենց լծացումին վարժուող, համակերպող, անոնք պիտի չվարանին այդ ճահճահուտէն ծծել պատրանքը իրենց երջանկութեան: Միւս կողմէ՝ լինէ է արժէքը այն կողմակերպութիւններուն, որոնք ուրիշի մը ժխտումին մտահոգութեամբը գոյութեան են ելած: Անոնք իրենք զիրենք գերին մէջը դրած պիտի ըլլան քաղաքներէն, կեանքէն ու մարդերէն հեռու, ամայութիւններու վրայ շինուած այն խրամներուն, պատսպարաններուն, որոնց գործը թշնամի ուժերու յարձակումի շրջանին միայն կեանքի կուգայ: Միւս ժամանակներուն՝ երբ չկայ հակառակօրդ ուժը որուն ժխտումին համար կան իրենք, լքուած ու անգործ, յուսահատօրէն պիտի սպասեն նոր յարձակողականներու: Եւ այդ է ամբողջ նպատակը իրենց գոյութեան:

«Այ՛ խոռովեցին սիրտք ձեր և մի զանգիտեցեն...»:

Անխոստափելի են անակնկալները կեանքին: Մանաւանդ կենսաւոր, աճող, ժամանակին, շրջապատին պայմաններուն ու խաղերուն ենթակայ ամէն էակի կամ կազմակերպութեան: Որ, ինքզինք պիտի գտնէ վտանգաւոր այն կացութեան դիմաց, որուն տագնապ անունը կուտանք: Բայց իրենց գոյութեանը գիտակից, իրենց կարողութիւններուն տէր եղող, իրենց գործելուն, ապրելուն մէջ արժէք տեսնող, երկնային զօրութեան մը, իմաստութեան մը վախճանական նպատակներուն իրենց մասնակցութեան բաժինը զգացող անհատներ և հաստատութիւններ, չեն կորսնցնիր հաւասարակշռութիւնը իրենց կենցաղին, նորօրինակ ցնցումներու դէմ: Նըպատակ, ուղղութիւն, երազ, խանդավառութիւն, նուիրում անհրաժեշտ տարրեր են, կենսունակ պահելու համար հոգին՝ ճամբաներուն վրայ կեանքին: Ի՞նչ է արդէն դժբախտութիւնը անձնասպան ըլլալ փորձողներուն: Կարենալի՞ն անոնք, ճգնաժամային այդ պահերուն, կրկին գտնել կորսնցուցած իրենց երազը, ու գրկել զայն խորունկ ըզձանքովը իրենց նայուածքին, ու կախել զայն, կրկին, իրենց հոգիին վերեւ: Կեանքը տարբեր պիտի ըլլար իրենց համար: Ի՞նչ է յուսահատօրէն անդարձ մո-

լուծվեն՝ իրենք իրենք զինհետևներու պէս անկիւններու մէջ մաշեցնող, իրենց գոյութիւնը մոռցող անկեայներուն... Մինչև իսկ արցունքը պղտիկներուն՝ իրենց համար անբացատրելի եղող երևոյթներու զիմաց։ Անկարողութիւնը, անգործութիւնը, լքուածութիւնը չէ՞ անոնց հոգիներուն։ Ի՞նչ տարբեր է վիճակը ծնողքներուն, տունի բարեմիտ ծերունիներուն, որոնք ընտանիքին պատիւը անաղարտ պահելու մտահոգութեամբ կը սարսափին աշխարհի մարդերէն։ Ու խորհուրդ կուտան փախչիլ վտանգին առջեւն։ «Տեղ տուր, կ'ըսեն, չարին»։ Ու կը լսեն։ Գիտնային անոնք, թէ վախի, սպառնալիքի, սարսափի ուրուականներն քեզ պահել հոգին, կորդել է անձնականութիւնը, ձեռնիքներէն զրկուած անհատին։ Ուղղակի սպաննել է հոգին, անբանացնել է բանաւորութիւնը մարդուն։ Մղել է գայն կեղծաւորութեան, ստախոսութեան, նենգամիտ հնարքներու անկանգնելի հոգի վիճակին, խորտակումին։ Եթէ անդրադառնային ասոր, բոլոր այն մեծերը, տարէցները ընտանիքներուն, ընկերութիւններուն, որոնց խնամքին՝ մեծնալիք, կադմուքիք հոգիներ կան յանձնուած, թերևս տարբեր հոգիով մօտենային երևոյթներուն։ Պիտի գիտնային որ կեանքը անգործութիւն չէ։ Մանաւանդ տաղանդներու դէմ։ Հոն է ամենէն աւելի որ անհրաժեշտօրէն կը պահանջուի ունենալ կերպ մը՝ գործելու, տեսակէտ մը՝ կեանքը ըմբռնելու և ապրելու, զգացում մը, հեռավորութիւն մը՝ երեւոյթներու արժէքներուն թափանցելու։ Ու ասոնց ստացումին, իւրացումին համար անհրաժեշտ է երբեմն ձեռքադատել ինքզինքն առօրեայի տաղտուկներէն։ Հեռու մնալ օրերը սպանող սովորական, խճողուած հոգերէ, կեանքի աղմուկներէ։ Նետել ինքզինքն գիշերներուն, երկիրներուն ծոցը։ Ապրիլ խաղաղութիւնը, մենութիւնը, հեռու անգործութիւնը աստղերուն։ Ըլլալ յաճախ ինքզինքին հետ, հեռաւոր, մենաւոր, ու գիտել նայուածքիդ դէմ երկարող մարմինը չըմպատիդ, աշխարհին։ Ամէնէն իմաստուն կերպն է՝ դիմագրաւելու համար անակնկալները կեանքին։ Այսպէս աւելի ապահով պիտի թափանցուին, պարզուին մութերը հոգիի անդհանքներուն։

Ծիւղ այս կեցուածքն է որ, վերնա-

տան սեղանին շուրջ, Յիսուս կուտայ իրմէ սիրուած այդ խումբին։ Իր բաւերը կը լրջացնեն նախ նայուածքները անոնց դէմ լուծված միամտութեան։ Չեն կրնար իրենց զգացումները հաշտեցնել Անոր մտածումներուն։ Բայց Ան ուղղակի կ'ըսէ անոնց, թէ ուրախ պէտք է ըլլան իրենք, իր այս բաժանումին համար։ Որովհետեւ այդ էր կամքը իր Հօր, որուն բարութեանը ոչ մէկ անգամ կասկածեցաւ, թէ և տառապանքներ չպակսեցան իր հոգիին մէջ։ Ուրախ պէտք է ըլլան, որովհետեւ ասով իրենց բուն իսկ անձնականութիւնը պիտի գտնեն ու կերտեն։ Հոգ չէ թէ տրամութիւնը անձունը ըլլայ իրենց հոգիներուն։ Այդ բաժանումը զիրենք պիտի գնէ պրկումի մը մէջ՝ իրենց տարտղնուած կարողութիւնները միակ նպատակի մը ծառայեցնելու — հոգիներու աշխուսցումով, բարձրացումով խաղաղ ու աճուն երկիրներու արքայութիւնը լծեցնելու։ Պիտի լոյսին հանէ ինչ որ թաքուն, դեռ չբացուած ճառագայթներն են իրենց ետ հրուած, մենաւոր ու բեղմնաւոր գիշերներուն։ Այդ բաժանումը զիրենք բանայ պիտի աշխարհին դէմ, աւելի հասուն, աւելի գիտակից, աւելի գործօն՝ քան կրաւոր, երկչոտ, անտարբեր։ Ու այսպէս անոնք աւելի մօտենան պիտի իրենց երազին։

Ու կ'աղօթէ Յիսուս իրեններուն համար։

Իր աղօթքներուն ամէնէն սրտայոյզը։

Կարգաւ այդ էջերը, ապրիլ է խաղաղութիւնը տարբեր այդ աշխարհին, ուր հոգիիդ տառապանքներուն՝ մէյմէկ քաղցրութիւններու իրրեւ կը նայաս։ Որովհետեւ հոգիներու այդ արքայութեանը մէջ միայն իրական է, հրաշքի պէս եղող այս աննիւթ քաղցրութիւնը։ Եւ Յիսուսի այդ աղօթքը, հրաշալի այդ արքայութեան կը կանչէ քոյր-հոգիները այդ երազով տառապողներուն, սիրողներուն, հաւատացողներուն։

ԹՈՐԳՈՄ ԱՔԵՂԱՅ

ՄԱՀԸ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէութիւնը կ'ուսուցանէ յարութիւնը, յաղթանակը մահուան վրայ, ամբողջ ստեղծուած աշխարհին համար, ուրեմն ան անհունօրէն գերիվեր է յունական վարդապետութեանն, որ մահուան և ապականութեան կը թողուր մարդկութեան մէկ մեծ բաժին մը: Բայց հոգիի ծննդաբանական խորհուրդը ըստ բաւականի չըզբրուեցան լոյսի մէջ: Հոգիին մէջ յաւիտենական տարրին գիտակցիլը, ոչ միայն դայն որոշել է ապագային մէջ, այլ նաև անցեալին մէջ: Սրբարեւ, ինչ որ ժամանակին մէջ միայն կը յառնէ, չի կրնար ժառանգել յաւիտենականութիւնը: Եւ քանի որ մարդկային հոգին կը կրէ իր մէջ աստուածային պատկերը, քանի որ կը համապատասխանէ ան Աստուծոյ գաղափարին, պարտաւոր է ծնիլ յաւիտենականութեան մէջ և ոչ թէ ժամանակին մէջ, հոգեկան և ոչ թէ բնական աշխարհին մէջ: Բայց քրիստոնէական գիտակցութիւնը, պզտոնականութեան հակառակ, կը յղանայ այս խորհուրդը զօրութեանական (dynamique) կերպով մը: Անձին և աստուածային գաղափարին իրազօրծումին ի նպաստ, կոխ մը բուն կերպով տեղի կ'ունենայ յաւիտենութեան մէջ: Եւ մեր երկրային կեանքը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ գործունէութեան (processus) պահ մը, միշտ տեղի ունեցող ոգեկան աշխարհին մէջ: Բաւ է որ այսպէս ընդունինք, ընդունած պիտի ըլլանք այդու ոգեղէն աշխարհին մէջ նախագոյութիւնը (préexistence). նախագոյութիւն մը որ ոչ մէկ կերպով վերամարմնացում մը չէ երկրային իրականութեան ծոցին մէջ: Այն իրողութիւնը թէ մարդը կը պատկանի յաւիտենական ոգեղէն աշխարհին, ատիկա չի նշանակեր անհրաժեշտօրէն իր հոգիին բնական անմահութիւնը: Մեր այս կողմի աշխարհը մրցարան մըն է, ուր կը մղուի կոխ մը ի նպաստ անմահութեան և յաւիտենականութեան: Եւ այս կոխին մէջ, ոգին պարտի տէր գառնալ մարմին և հոգիի բնական տարրերուն, որպէսզի զանոնք յարուցանէ յաւիտենական կեանքին մէջ: Քրիստոնէութիւնը կ'ուսուցանէ մանաւանդ յարութիւ-

նը որ կը պահանջէ մահկանացու և ոգեկան ուժերու միջև հակամարտութիւնը քան բնական անմահութիւնը որ ոչ մէկ կոխ կ'ենթադրէ: Յարութիւնը կրօնական յաղթանակ մը կը յայտնէ մահուան վրայ: Հակադրարար վերացական հոգեպաշտութեան, ան կը մերժէ լքել ինչ որ ապականութեան մէջ է: Այս յաղթութիւնը զոյութիւն չունի անմահութեան մասին խօսող ուրիշ ոչ մէկ վարդապետութեան մէջ, ոչ Պլատոնի և ոչ աստուածօրութեան (théosophie) մէջ:

Մարդկային անձին յաւիտենական կեանքը կարելի է, և գոյութիւն ունի ոչ թէ իր հոգիին բնական կազմին համար, այլ որովհետեւ Քրիստոս յարութիւն առած է և յաղթած է աշխարհի մահաբեր ուժերուն, որովհետեւ Յարութեան տիեզերական հրաշքին մէջ իմաստը յաղթահարած է անիմատութիւնը: Բնական անմահութեան վարդապետութիւնը կը զատէ մարդկային հոգիի վախճանը տիեզերքի վախճանէն և ինչ որ կայ անոր մէջ, ասիկա բնականացական անհատապաշտութիւն մըն է: Յարութեան վարդապետութիւնը ընդհակառակը զանոնք կը վերամիացնէ: Իմ մարմնիս յարութիւնը միևնոյն ժամանակ յարութիւնն է աշխարհի մարմնին: Մարմնիդէնով կը հասկնամ ոչ միայն իմ մարմնիս և աշխարհի մարմնին նիւթական գոյութիւնը, այլ ոգեկան մարմնիդէնը (chair spirituelle): Սակայն ամբողջական անձը կապուած է նաև մարմնիդէնի յաւերժական ձևի մը և ոչ միմիայն հոգիին: Եթէ Քրիստոսի գալուստը և Յարութիւնը կատարուած չըլլային, մահը յաղթանակած կ'ըլլար թէ՛ աշխարհի մէջ և թէ՛ մարդուն մէջ: Ահա թէ ինչո՞ւ անմահութեան վարդապետութիւնը խորապէս յարակարծական (paradoxal) է: Մարդը միանգամայն մահկանացու է և անմահ, հոգեկան և բնական, ան կը պատկանի թէ՛ մահաբեր ժամանակին և թէ՛ յաւիտենութեան: Մահը, ահաւոր ողբերգութիւն, պարտուած է ինքնիրմով իսկ՝ Յարութեամբ:

Երկու ուս կրօնական խորհողներ, Ռօզանօֆ և Ֆէտտորօֆ, կեանքին և մահուան վրայ յայտնեցին յատկանշական մտածումներ, մտածումներ սակայն որոնք արմատապէս հակադրուած են իրարու: Առաջինը կը դասուորէ բոլոր կրօնքները երկու կարգերու մէջ, ըստ այնմ որ անոնք

իրը հիմ կ'ընդունին ծնունդը կամ մահը՝ կեանքի է՛ն խորունկ և է՛ն լուրջ իրողութիւնները։ Ռոզանոֆի համար, հրէականութիւնը և գրեթէ ամբողջ հեթանոսութիւնը, ծնունդը կ'ընդունին իրը հիմ իրենց, մինչդեռ քրիստոնէութիւնը կրօնքն է մահուան։ Ծնունդի կրօնները կրօններն են կեանքի, որ յառաջ կուգայ ծնունդով, այսինքն՝ սեռով։ Որդ քրիստոնէութիւնը բարեբանած է՛ն սերնդագործութիւնը և սեռը, և ձեռով մը աշխարհը դրած է մահուան հմայքին տակը։ Ռոզանոֆ կը կուտի մահուան դէմ, բայց ան կը յաղթէ անոր ծնունդին ընդմէջէն միայն, ուր կեանքը միշտ յաղթական է։ Սակայն և այնպէս այս յաղթանակը կը վերաբերի միայն այն էականերուն, որոնք պիտի ծնին, և չի կրարկուիր անոնց, որոնք մեռած են։ Հետեաբար Ռոզանոֆի տարած յաղթանակը կարելի է միայն, երբ մեր մէջ իշխէ կատարեալ անդգագութիւն մը։ Ռոզանոֆի համար չկայ անձը, այլ տեսակը, որ վաւերական և սկզբնական իրականութիւնն է, որով կը տեսէ կեանքը։ Ծնունդին մէջ տեսակը կը յաղթանակէ անձին վրայ, առջինը կը ճանչնայ անսահման կեանք մը, մինչդեռ վերջինը կ'անհետանայ։ Բայց մահուան եղբրական հարցը ճշգրտօրէն անձին հարցն է, և ան կ'ապրուի իր ամբողջ սրութեան սաստկութեան մէջ երբ անձը, իրը վաւերական էակ մը, ինքզինքին զիտակցութիւնը ունեցած է։ Գալիք սերունդներու ծաղկուն կեանքը չի ջնջեր մահուան անհանդուրժելի եղբրականութիւնը, եթէ նոյնիսկ ըլլայ ատիկա մէկ հատիկ ապրող էակի մը մահը։ Ռոզանոֆ չի ճանչնար յաւիտենական կեանքը, ան միայն կը ճանչնայ անսահման կեանքը սերնդագործութեամբ։ Հոս ինքնատիպ սեռային համաստեղծութիւն մը կայ։ Ան կը մոռնայ որ Քրիստոսի գալուստը չէ որ հաստատեց մահը աշխարհին մէջ և քրիստոնէութեան վերջին խօսքը չէ Գողգոթան, այլ Յարութիւնը և յաւիտենական կեանքը։ Ան խոյս կուտայ մահուան սարսափէն սեռայնութեան և անոր կենսական ուժգնութեան մէջ։ Բայց սեռը, անկումէ առաջ եկած, ճշգրտօրէն ըլլալով մահուան աղբիւրը աշխարհին մէջ, իրեն չէ տրուած յաղթել մահուան։

Ամբողջութեամբ տարբեր կերպով մըն է որ մենք կը տեսնենք Ֆէօտորօֆը, հարցը դնելու և լուծելու մէջ։ Ոչ ոք զգացած է այնքան տառապանք, որքան ինք մահուան առջև։ Մինչդեռ Ռոզանոֆ կը մտածէ ծնունդի կանչուած տղաքներու մասին, ապագայի կեանքին մէջ, և հոն կը գտնէ ուրախութեան աղբիւր մը, Ֆէօտորօֆ կը մտածէ անհետացած նախահայրերու, անցած մահերուն մասին, և հոն կը տեսնէ տխրութեան աղբիւր մը։ Մահը իրեն համար չափի ծայրագոյն աւտիճանն (paroxysme) է, և անընդունելի կը գտնէ որ մարդիկ կրաւորապէս հաշտուին անոր հետ։ Վերջնական յաղթանակը մահուան վրայ կը կայանայ իրեն համար ոչ թէ նոր կեանքի մը ծնունդին մէջ, այլ կեանքի մը վերահաստատումին մէջ, նախահայրերու կեանքին մէջ։ Եւ յարութեան այս կամքը Ֆէօտորօֆի մօտ, իր բարոյական զիտակցութեան սքանչելի բարձրացումին մասին կը վկայէ։ Մարդը պարտաւոր է ըլլալ ա՛ն, որ կուտայ կեանքը, որ զայն կը հաստատէ յաւիտենականութեան համար։ Բարձրագոյն ճշմարտութիւն մը կայ այստեղ, ինչ որ ալ ըլլայ կերպը որով կը դիմաւորուի յարութիւնը այս «ծրագրին» (projetին) մէջ։ Բայց Ֆէօտորօֆի կեցուածքը, ունենալով հանդերձ ճշմարտութիւն մը, կը պարունակէ նաև լուրջ սխալ մը։ Բոլորովին քրիստոնեայ հաւատացող մը ըլլալով հանդերձ, չընդունիր մահուան փրկիչ իմաստը։ Մահը իրեն համար չէ կեանքի այն ներքին պահը, որով ամէն ինչ որ մեղք է երկրի վրայ, պարտաւոր է անհրաժեշտօրէն անցնել։ Եթէ Ռոզանոֆ չի տեսներ քրիստոնէութեան մէջ Յարութիւնը, Ֆէօտորօֆ չի տեսներ Ուաչը։ Երկուքն ալ կ'ուզէին կոուր մահուան դէմ յանուն կեանքին, մին՝ սերնդագործութեան ճամբով, միւսը՝ Յարութեան։ Բայց եթէ Ֆէօտորօֆի յացքը աւելի մօտ է ճշմարտութեան, այսուհանդերձ չափազանց միակողմանի է։ Չենք կրնար յաղթահարել մահը, իրմէ պակսեցնելով ոեւէ իմաստ, այսինքն՝ ինչ որ կը հաստատէ ճշգրտօրէն իր բնազանցական խորութիւնը։ Հայտէկըր իրաւունք ունի հաստատելու մահուան կարելիութիւնը հոգիին վրայ։ Բայց տեսնելի աղբիւր մըն է ատիկա սովորական (banal) աշխարհին։

Մահը յաւիտենական երևոյթ մըն է նաև մեղաւոր աշխարհին մէջ, ուր յաւիտենութիւնը աղէտ մը պիտի ըլլար: Մարդս կըրնայ վախնալ մահէն որ իրեն կուգայ վարակիչ հիւանդութեամբ մը կամ պատահարով մը և կրնայ չվախնալ անկէ պատերազմի մէջ կամ իրրե իր գաղափարին և իր հաւատքին մարտիրոս: այս յարակարծական (paradoxal) իրողութիւնը կը վկայէ այն բանի մասին թէ յաւիտենութիւնը նուազ ահաւոր կը դառնայ այն չափով որ մարդը կը լքէ առօրեայութիւնը բարձրանալու համար գէպի գազաթ մը:

Մենք սարսափ մը կը զգանք ոչ միայն անձի կորուստի գաղափարէն, այլ նաև աշխարհի անհետացումի գաղափարէն: Անձի և տիեզերքի վերաբերեալ Յայտնութիւն մը գոյութիւն ունի: Յայտնութեան օգիտ վիճակը ան է, որուն մէջ մահուան գաղափարը կը հասնի ծայրագոյն սրութեան սաստկութեան մը, բոլորովին ըլլալով հանդերձ ճամբայ մը, որ նոր կեանքի մը կը տանի: Յայտնութիւնը (Apocalypse) աշխարհի մահուան մէկ յայտնութիւնն (révélation) է, թէ և իր մէջ չէ վերջին խօսքը: Մարդը, ժողովուրդները, և մշակոյթը չեն միայն որոնք սահմանուած են անոր, այլ ամբողջ մարդկութիւնը, ամբողջ համագոյքը: Եւ հետաքրքրական է հաստատել թէ այն երկիւղը զոր կը յարուցանէ մեր այդ գաղափարը, աւելի մեծ է քան մեր անձի մահուան երկիւղը: Ճշմարիտն ըսելու համար, անձին և աշխարհին վախճանները մտերմօրէն կապուած են, անոնք իրարու կ'անցնին հազար ցանցերով: Այն չըջաննրուն, ուր յայտնութեան օգիտ վիճակը գոյութիւն չունէր, մահուան մտալիլութիւնը պակաս էր մարդուն համար, սերընդական իր անմահութեան զգացումովը, ուր իր կեանքին և իր գործերուն արդիւնքները կը սահմանուին ապրիլու և յաւերժանալու: Բայց Յայտնութիւնը կը նշանակէ վախճանը այդ ակնկալութեանց, ուր դըրուած են անմիջական կերպով, իւրաքանչիւր արարած և ամբողջ ստեղծագործութիւնը յաւիտենութեան գատաստանին առջև: Նոյնիսկ յոյսը՝ անմահութեան հասնելու, և յաւերժացնելու մեր գործերը մեր տղոց ընդմէջէն, մերժուած է մեզի, բոլոր յոյսերն ալ ունենալով աշխարհի մէջ վախ-

ճան մը: Յայտնութիւնը յարակարծիք մըն է ժամանակի և յաւիտենութեան, որ կը զիմանայ բանայնապաշտութեան: Մեր աշխարհի վախճանը, մեր ժամանակին մէջ կը հասնի արդէն, թէպէտ ան ցոյց տայ նաև այս ժամանակի դադարումը և գոնուի հետեւաբար անոր սահմաններէն անդին: Ասիկա հակօրինութիւն (antinomie) մըն է, Քանգի հակօրինութիւններուն նման: Երբ վախճանը հասնի, ժամանակը գոյութիւն պիտի չունենայ: Ահա թէ ինչու մենք միայն կրնանք մտածել աշխարհի վախճանը յարակարծական կերպով մը, այսինքն միանգամայն ժամանակին և յաւիտենութեան մէջ: Մարդն իրրե անհատ առնուած վախճանին պէս ճիշդ, եղելութիւն մըն է աշխարհին վերջը, միանգամայն ներքին և անդրանցական: Եւ մեր անձկութիւնն ու կարօտը ստուգապէս յառաջ կուգան ստղենականին և անդենականին, այսինքն ժամանակին և յաւիտենութեան հաշտեցումէն, որ մեզի անմատչելի կը մնայ: Այսպէս, մեզի թէ ամբողջ տիեզերքին համար կը հնչէ ժամը վերահաս աղէտին, անդունդի ընդմէջէն բոստումսին, ժամանակէն դուրս անիմանալի խուսափանքին, որոնք կը կատարուին տակաւին ժամանակին մէջ: Եթէ մեր մեղաւոր ժամանակին մէջ, մեր մեղաւոր աշխարհը անվախճան եղած ըլլար, բոլորովին զգայախաբութիւն մը եղած կ'ըլլար այնքան չարչարազին որքան անհատ էակի մը կեանքին երկարաձգումը անսահմանօրէն: Ուրիշ տեսակէտով, անիմաստութեան յողթանակը եղած կ'ըլլար: Այսպէս վախճանի գալուստին նախազգացումը յառաջ չի բերեր միայն անձկութիւն մը և կարօտ մը, այլ գուգահեռականօրէն նաև յոյս մը, իմաստի յողթանակին և յայտնութեան մէջ: Որովհետեւ վերջին Դատաստանը, որ պիտի հնչուի թէ՛ անձին և թէ աշխարհին համար, (բաւ է որ հասկնայ մարդ անոր ներքին նշանակութիւնը), ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ իմաստին ստացումը, որ ցոյց կուտայ արժեքներուն և յատկութիւններուն իրենց օրինաւոր տեղը:

(Շարունակել)

ՊԵՏՏԻԱԿ

Թարգ. Կ. ՍՐԿ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ուրախ եմ այս էջերով նախալայելիք սալու գործի մը՝ որուն հեղինակը աւելորդ է ներկայացնել: Շատ ընդարձակ այս աշխատանքին մէջ Յաւակոն մեզի կը պարզէ օրհասուչ պատկերներ մարդու մը, որ կարծես իր քսելիքներու հետքին մէջ կը տառապի արագութեան փոքրէքսէ մը, այնքան իր տղերք կը վազեն խռովով, կիրով եւ զլացումով բաբախուն: Մարդն է անկախ որ հարկաւոր մեր գրականութեան ամբողջ դասը յաջողած է պահել իր ամենաբարձրանց նայումով հաստատութեան:

Մ Ո Ւ Տ Ք

Գրական այն ճիգը զոր մեր ժողովուրդը, երկու հատուածներով, (արեւելահայ եւ արեւմտահայ) նոյնաժամանակ բայց տարբեր պայմաններու հանդէսի մը մէջ իրագործեց, իր պատմութեան վերջին երկու դարերուն (երկրորդը իր կէտին մէջն է. առաջինին կէսը կրնանք առանց անտեղութեան ընդունիլ իր վերջին չղարձակումը տասներեք դարու տեղութեամբ ուրիշ տեղածագործ ճիգի մը, պարզ բառով՝ հին մատենագրութեան, որով կ'ունենանք լման դար մը զբաղանց գործունէութեան), կուտայ նիւթը ներկայ աշխատասիրութեան, մասնաւորապէս՝ անոր մէկ թւին, արեւմտահայ գրողներու երկունքովը պատկանող:

Կ'աւելցնեմ անմիջապէս որ այդ ճիգին արդիւնքը զոյգ մեր գրականութիւնները մեր ժողովուրդի պատմութեան ազնուագոյն փաստերը կը նկատեմ, — զժուար քայտորուող բայց ակնբարխ արեւմտութիւն մը ըլլալէ չղարկող հարստութիւնը, տալով հանդերձ պատշաճ երեւոյթում այդ ժողովուրդին իմացական ալիսպէս հպարտ, ազուր, կենդանի միւս արտայայտութիւններուն, — լեզուին, երաժշտութեան, ճարտարապետութեան, շինարար հուշակոծած տուրքերուն եւ ամէնէն աւելի իր հոգեխառնութեան որ զինքը կ'ընէ տարբեր, ինքնատիպ ու սխալի նոյն ատեն: Որքան լահայ գրականութեան լրակատար վերլուծում մը ինձի պիտի պարտադրէր իմ ուժերէս վեր աշխատանք մը: Այդ է պատճառը որ սահմանափակեմ ինքզինքս ու ձգեմ ուրիշներու այդ շատ քաղցր պարտքին վճարումը:

Նպատակս է ուրեմն, արեւմտահայ հատուածով իրագործուած գրական արդիւնքը՝ դարու մը կեանքի բնութեւնը, զինքն ընթերցողի աչքին, համապատկերելի մը ձեւով: Այսքան պարզ թեող սա աշխատանքը, իրականին մէջ, պայմանաւոր է բազմատեսակ տալանապահով: Խառն, խալ, օխացում, ուրացում, իր ճիշդ կերպարանքէն

աղիւսացած նոյնիսկ, զանազան նաւակներու, աղիւսացութեանց, բռնութեանց նաւակ դէպ մը կայ իմ առջեւ գործերու եւ շրջալի մը անուններու: Ատոնց մէջէն կատարել արդար գտումը, տալ արժանաւորին իր վարձքը ու ապարժէ արդիւնքն ալ թաղել պատմութեան փոշիին տակ, գործ մըն է որ կը պահանջէ խանդավառութիւն, թափանցում ու անաչառ, կորստի անկեղծութիւն մը: Մեր տկարութիւնը՝ թերիս պատճառ, որպէսզի մենք գուրդուրանք զողջպային մեր նուազագոյն արժէքներուն ալ վրայ ու անոնց մասին անգամ մը կազմուած մեր հիացումները վերածենք սրբութեան: Դպիւ՝ օրինակի մը համար, Ալիշանի մը բանաստեղծական վարկին, մեզմէ շատերուն համար աղգադաւուրութեան մօտեցող կատարել սրբապղծութիւն մըն է, տակաւին այսօր, երբ հարիւրի մօտ տարիներ կը ծանրանան պատուական արբային գործին վրայ, շատոնց մոխրացած, իր ամէնէն ազնուական կենսախորհրդուն իսկ ներքո: Ձեմ գարմանար, քանի որ վարժութիւնը, իմացական անգործութիւնը հզոր մղումներով միայն կը պղտորուին իրենց պանդոյր փառքին մէջ, Բացէք ընթացիկ, նոյնիսկ որոշ վարկի բարձրացած գրականութեան պատմութիւններ, այս անգամ օտարներէն: Ձեր գտնելիքը մօտաւոր վիճակ մըն է անոնցմէ ալ ներս, ինչ փոյթ որ անգլիացի մատաղ երիտասարդի մը համար այսօր անկարելի ըլլայ օրինակի մը համար Պայրենէն Մանդելլը աւարտել, ինչ փոյթ որ հանրահաշիկ գրէք մը՝ Ֆաուստը, այսօր մեզի թուի հիմնովին կեղծ: Կամ Հիւկոյի ու Բոմարեանցնոյ բանաստեղծական հատորները գրականութեան զատախօսները միայն հետաքրքրեն, ըսել կ'ուզեմ՝ շատ քիչ բան պատմեն կեանքէն: Մարդոց միջինը լսած է այդ անուններուն փառքը ու չի կրնար մոռնալ: Նոր հեղեղ մը որ աչիւր այդ պատմութիւնները իրենց փոշիներէն: Կը հաւատամ թէ մօտ է այդ օրը:

Մեր մէջ, զփրախտութիւնը ունի ուրիշ երես: Մենք, ինչպէս ըսի քիչ վերը, մեր գրականութեան՝ աւելի ճիշդը մեր գրողներուն պաշտամունքը նոյնացուցած ենք ազգայնութեան պարտքի մը հետ: Չենք յօժարիր ընդունիլ որ վաւերական տաղանդը չի վախճար տաքէն ու պղծէն ու կը դիմաւորէ սերունդներուն արհամարհանքը, հերիք է որ ըլլայ օժտուած այդ կարծրութեամբ: Աւելի քան ստոյգ է որ հարիւր տարի առաջ ընթերցողը խանդավառող քերթուած մը հարիւր տարի վերջ չի կրնար մննել, եթէ երբեք իր մէջը ունի կեանքի յաւիտենական խմորէն փշրանք մը բան, նոստրու Պապալոնը զիս կը տպաւորէ երէկ գրուած բանաստեղծութիւն մը ինչպէս, հակառակ անոր որ զայն լեցնող հոգեխառնութեան մէջ որոշ բաժինը ինծի ըլլայ հիմնովին ստար, մինչ անոր մէկ ուրիշ մասը կը պատկանի իմ աշօրուման ապրումներուն: Կրնաք մտաւ ըլլալ որ երբ (մըքսիմուրիւն Ա. Հ. Գեորգի) Արդապէսի Աքքայ Միլիարտան Ուլիսիս, Մ. Պէնիթի(Սէլեն) վերնագրուած ընդարձակ բանաստեղծութիւնը ինչ միապաղաղ ու հրգոր հիացում է ապրած իր ժամանակին: Բայց կը զրկեմ ձեզ Տալի եւ Սաթերգուրիսի որպէսզի համոզուիք թէ որքան ընդարձակ բառակոյտ մը կը պառկի այդ էջերուն մէջ: Տրտումը սա կացութեան մէջ կուգայ անկէ որ այդ քերթուածին նիւթը իմ պատմութիւնն է, իմ պատգամը մաւերական փառքն ու ողբերգութիւնը, բայց վարդէջրուած, կեղծ, տաղաչափներու քիւնիերով սպառազէն: Այս օրինակը կը բաւէ թեւադրուած ամբողջ վարանքը: Խղճահարութիւնը, տաղանայը որոնք գրականութեան պատմիչը կը համակեն երբ անիկա մտնէ շփումի նման փորձերու, փորձանքներու հետ:

Ընդարձակ ծիրով սա աշխատասիրութեան մտաքին աւելորդ չեն սա զգուշաւոր ճշգումները: Չեմ ձեռնարկած իմ գործին կազմադրեալ, կազմ ու պատրաստ կարծիքներ, հիացումներ, զատումներ ու բախաղանք մէկ ձեռքէն առնելով միւսին անցընելու, ինչպէս սովորաբար կ'աշխատին գրականութեան պատմիչները, ի յառաջագունէ կը մերժեմ ինծի ամէն նկատում, հիացում, պարսաւի կիրք: Գործերսն հետ անճամկան շփումը: — Անա թէ ուր է արդարացումը իմ աշխատանքին: Գրականութիւնը դիտուելի մը չէ: Չայն չենք ստիպիր, կ'ապրինք: Վտանգը անշուշտ միամիտ չեմ վարագործելու, անճամկանի մտաահելով բաներ որոնք անձէն վեր են, առնուազն ցեղինը: Բայց կը փութամ յայտնել միևնոյն ատեն որ իմ տպաւորութիւններս, գործերէն, չեն նմանիր այն միւսներուն որոնք գիրքերու յաճախանքը, զատաւորումը բաւ կը համարեն զատումի արտօնութեան մը: Վէպ, թատրոն, քերթուած, քրոնիկ, քննադատական իրողութեամբ — այսինքն արևմտահայ գրականութեան հիմնաւոր սեռերը եւ փորձեր եւ, գալէ տաք անոնց գնահատման, Հոս կը զատուիմ ուրեմն զատողներու հասարակաց չափերէն: Ուրիշ խնդիր՝ տեսակա-

ւոր տարողութիւնը իմ տպաւորութեանց: Կը մտահոյս սակայն անոնց առնուազն վաւերական ապրումներ ըլլալու արժէքին, մանաւանդ զանոնք արտայայտելու մէջ իմ կողմէ խղճատորէն փնտռուած, պաշտպանուած անկեղծութեան:

Աւելորդ չէ հոս յիշել թէ հազիւ քանի մը հեղինակահամար անձնական շփումը (գործին ի հարկէ) անկարելի եղած է ինծի գործադրել: Ատոնք ալ զարթոնքի սերունդին այն զէմքերն են որոնց վատապը արձանագրուած է առաւելապէս հանրային, կրթական, լեզուական մարդերու գըլխուն: Արժիարեան այդ սերունդին շուրջ իր ուսուցչիկ նօթներուն մէջ (Գեղուցի, Բանբեր) գործադրած է կարելի արդարութիւն, թերեւ առանց ալ գիտակցելու, երբ ն. Ռուսինեանի կենդանագիրը յօրինելու համար սրտագին նաւերած է մեծագիր չորս էջեր, ու չէ տառապած իր միամտութեան ալ որակէն, նոյն շարքին, չորս հինգ տող միայն շնորհելով... Պետրոս Դուրեանին: Արդ նախապէս Ռուսինեան մտաւարար գիտեմ թէ յաջորդ սերունդին նկատաւարան մէջ պիտի դադրի արեւմտահայ գրականութեան պատկանելի, գտնելու համար փառքի իր արժանաւոր պատուանդանը հայոց պատմութեան մէջ: Այնպէս որ աղբիւրի անբաւարարութիւնն է պատշառ որպէսզի ն. Զօրայան, ն. Ռուսինեան, Ստեփան Ոսկան, Խաչատուր Միսաքեան մեան ուրուագրային վիճակի մը մէջ: Այս զանցումը զրկանք մըն ալ չի կազմեր արեւմտահայ գրականութեան յեղաշրջումը ընդգրկող ախորժակի մը մէջ: Մարդեր էին, իրարու ժամանակակից, շատ մը կէտերու մէջ իրարու ներհակ մտայնութիւններով, նկարագրի չեղտահաղորդութիւններով բայց ունէին նոյն ատեն հասարակաց ալ հակումներ: Ու այդ հակումները կը սնանէին գործօնութեան ակերէն, քիչ անգամ արեւմտային ջուրերէն: Այսպէս պատճառաբանելէ վերջ սա զեղըր, դիտել կուտամ որ կենդանի ու անոր անդրիխանցումը (transposition) կազմող Գրիգորի Սիմեոնի միջև այս կորուստը պարտադրեալ զփրախտութիւն մըն է: Ինչ համեմատութեամբ որ իրարմէ կը տարբերին միսերուն մարմարը և թուղթը, նոյն համեմատութեամբ իրարմէ հեռու բաներ են յաճախ մարդկային կսկիծ մը ու ափկա թուղթին սեւեռել յաւակնող... քերթուած մը:

Կը կրկնեմ ուրեմն.

Նպատակս է դարու մը կեանքին (արուեստի ելած իր կերպարանքին մէջ) համապատկերը զընել ընթերցողի աչքին: Իր ճիշդ առումին մէջ ներկայ աշխատանքը թերեւ ուղղափառ պատմութիւնը չէ արեւմտահայ գրականութեան, ինչպէս չի կրնար ըլլալ այդ բանը ամէն համապատկեր սեւէ մարզի վրայ: Ըսել կ'ուզեմ՝ հաւատարիմ անդրադարձ մը, մանրամասնութեանց հաւաքատ հանգէտով այն իրողութեան որ կեանքն էր այդ պատկերներուն ետին:

Ու կը ճշգրտեմ. —

Պէտք է չփոխել գրականութեան պատմութիւնը, ասոր համապատկերը, այն միւս՝ դուրսէն բոլորովին նման թեւող բայց ներքնապէս հիմնովին տարբեր գիտութեան հետ զոր կ'անուանենք մասնագիտութիւն: Այս վերջինը գիրքերու գիտութիւն մըն է եթէ կը ներուի այս բացատրութիւնը: Անիկա ուրիշ բան է եթէ ոչ: Կարելի մանրամասնութեամբ, ստուգութեամբ օրէն լեզուով լոյս տեսած բոլոր գործերուն տեսակ մը հաւատարիմ, քիչ ընդհատով անուանացանկը: Այսպէս է որ մտապատկերուած է անիկա մերիններուն մօտ, մանաւանդ մեր հին գրականութեան մթերքին գիմաց: Ու մեր նոր մատենագրութիւնները տեսակ մը կրկնութիւնն են հին այդ յղացքին: Բայց եւրոպացիք այդ աշխատանքին համար ունին արգար բառը, bibliographie: Ուրիշ է histoire littéraire:

Հասկնալի է որ յաջորդող էջերը, գիրքերը, հատորները, ներկայ ընդարձակ աշխատասիրութեան ընթացքին, չունենան նման առաջադրութիւն մը նախ հիմնական իսկ մտալցացքէն զեկալարուած որ կը ձգտի մտաբերելն անդին՝ անշուշտ առանց զայն արհամարհելու բայց անկէ ձերբազատ մնալու հաստատ փաստասիրութեան մը, հասնելու համար կենսոգիտ վերահասարակման որ կանխող դարուն կէտերէն ասդին նորոգած է, այնքան բարեբաստ արդիւնքներով, բոլոր պատկերները և որուն սկզբնական փորձերը հազիւ մօտք ունին արեւմտահայ մանաւանդ գրական վերկառուցումներու մէջ: Երկրորդաբար, այս աշխատանքը զարմեալ կը մնայ ենթակայ նիւթական կարելիութեանց ճշգրտի մը: Ոչ ոքի համար գաղտնիք է որ արեւմտահայ գրականութեան առաջին շրջանին յատկանշական էջերը կը քննան հանդէսներու, օրաթերթներու հաւաքածոներուն ծոցը: Երեսուղէմի մատենադարանին մեծագոյն զօրախտութիւնն է, այդ կողմէն ահաւոր կերպով պահպանուող ըլլալը: Կը հետեի թէ մասնակցին ձգտումը անիրագործելի աշխատանք մը պիտի պարտադրէր ինծի: Վիէննա, Վենետիկ, հայ ներկայ իրականութեան մէջ այն բացառիկ կայքերը կը կաղմին ուր խնամքով ամփոփուած են արեւմտահայ լեզուով լոյս տեսած գրքերէ բոլոր գիրքերը, պարբերական հրատարակութիւնները, հարիւր տարուայ ընթացքով: Երկու հաստատութիւններն ալ (Մխիթարեան) կատարած են արեւմտահայ գրականութեան հոլովոյթը պատկերել ջանացող աշխատասիրութիւններ: Գլխաւորաբար Վենետիկը՝ որ իր մէկ միաբանին գրելովը զարթոնքի սերունդին և բոմանթիքներուն իրայ ծաւալով պատկերելի բայց որակով անտարադիւրի գիրքեր է վախճում լոյս ընծայել: Խորունկ ցաւ է ինծի որ այսքան նպատաւոր պայմաններէ պաշտպանուած այդ ընդարձակ վաստակը (Հ. Ս. Երեմեանի Գրագէտ Հայեր շարքը) ըլլայ այդքան անխմտ թղթալաճառութիւն: Բազմալեզուի զօրախտ խմբագիրը կարելի ընող մտայնութիւնը: — Հոս է արդէն ողբերգութիւնը, քանի որ Վենետիկէն դուրս, այդ գրական

նութեան իրաւապէս տէր ու տիրական Պոլիսը իր կարգին է տառապած, այդ հարիւրամեայ ճիգը լրջութեամբ, արժանաւորութեամբ, քիչ շատ խելքով համադրելով (*) ձգտող փառասիրութեամբ մը: Ներկայ աշխատասիրութիւնը փորձ մըն է այդ պակասը դիմաւորելու:

Այս յայտարարութեանց զսպանակը ան է որ իմ աշխատասիրութեան մէջ իմ ուշադրութիւնը կեդրոնացած է քանի մը հիմնական (ինծի համար) նկատուած ուղղութիւններու վրայ: Մասնագիտութիւնը (որմէ գեղեցիկ նմոյշ մըն է Հ. Ա. Դադիկեանի ընդարձակ հաւաքումը, զօրախտարկէս մնացած) ամէնուն մատչելի զբաղանք մը, նոյնիսկ արդար փառասիրութիւն մը երբ կը նշկատեմ, չեմ նանրամալ իմ ընելիքը ոսկեղծելու: Ուրիշ բան է գրականութիւնը, արարքը՝ ինքը, ուրիշ՝ այդ արարքին շուրջ վիճակագրական, հմտական, թէկուզ որոշ ճաշակով պաշտպանուած կառուցում մը: Պատկառելի բանասէր մը (Հ. Առաքեան) իմաստասիրական որոշալ ախորժակներու իր երեան բերած փաստերովը, հակառակ պրպտման, անտիպին հանդէպ իր չնշտ, ջերմ սիրոյն, անբաւական է դուրս եկած գրական իրողութիւնը անձնելու, անոր հասնելու որոշ իր ցանկութիւնը ազատագրած ըլլալով հրապարակին պահանջներէն: Այս դարուն սկիզբը, անկէ առաջ, տակաւին անոր կէտերուն գրականութեան պատմութեան

(*) Արեւմտահայ գրականութեան պատմութեան՝ ձգտումներուն շուրջ ինծի ծանօթ աշխատանքներն են՝

ա) — Առեւտանի Պատմութիւն Հայ Պատմագրութեան (Ե. Վ. Գուրեան 1885ի ապագրութիւն) այն մասը ուր կը խօսուի աշխարհաբար գրող քանի մը հեղինակներու վրայ: Գուրեան Սրբազանի անուամբ իր մանկ յետոյ լոյս տեսած հատորը ուրիշ ողբերգութիւն:

բ) — Հ. Առաքեանի Պատմութիւն Հայ Պատմագրութեան ուր զարթոնքի սերունդին քանի մը դէպքերուն շուրջ անբաւարար թափանցումով բայց խորագրութեան խոսող հանգամանքով էլլեր քով քովի կուգան, գրական զգայարանքին խորշով մը պակասուող բանասիր մը առեւտանի պարկեշտ տրամադրութեանց յայտարար: Պիտի շնորհիւ որ հանդիպողը զրիշ առեւտ իրեն օտար մրցանքներու սիրոյն ու մեծ սիրտ, ինչ որ Վենետիկ ու Վիեննան բրին այնքան անգամներ, առեւտն էլ գրեթէ:

գ) — Գ. Օղաթեանի Պատմութիւն Հայ Պատմագրութեան զասագրքը որ մեղքն ունի աւելիին ձգտելու:

դ) — Յովհ. Գաղանձեանի Պատմ. Հայ Պատմագրութեան մեծագէր երկը զարթոնքի զարթոնքի կտրիքներու սպասարկու (Եղմիքեանի Գրական Մրցումին համար խմբագրուած այդ աշխատանքը, իբր շատ թանկարժէք բան մը թացուած է Պոլսեցի խառնողներու կողմէ քանի որ Երեսուղեմ զրկուած ուրիշ շատ մը ձեռագիրներուն մէջ (նոյն մրցանքին ներկայացող գործերու) կարելի չեղաւ գտնել:

ե) — Վ. Փափաղեանի Պատմութիւն Հայ Պատմագրութեան զարթոնքի զարթոնքի զարթոնքի էլլերը շուրջ որ առեւտն ալ հրատարակուած է Պոլսի և կը կարծէ ներկայացնել արեւմտահայ ճիգը մինչև 1910:

զ) — Մ. Յովհաննիսեանի Պատմութիւն Տառնչնները Գուրեան Հայ Պատմագրութեան, որ ոչ բանասիրութիւն է ոչ ալ գրականութիւն:

է) — Յ. Առաքեանի Գրական Գեղեցիկ:

ը) — Արքիմարեանի յոգուածները, արեւմտահայ գրականութեան առաջին մշակներուն շուրջը (Փեղանէ, Բաբել):

թ) — Հանդէսներու մէջ հարիւրաւոր թուացիկ նոթեր: Ամբողջ այս աշխատանքները, իրենց տեղը պիտի լինան նկատառման: Հոս կը բաւականանամ գիտել տալով որ անմեղ կը ձգտին աշխատանք նպատակներու գոհացումին:

թիւներ արեւելահայերուն համար ուրիշ բան չէ եթէ ոչ գիրքերուն պարունակութիւնը համառօտել, անոնց հեղինակները կենսագրել, Ուրիշ օրինակ մը հակառակ եղբէն, ուր գրական թափանցումը կը մնայ տիրական բայց չի պաշտպանուիր իմաստին ճշնութեամբ, ես կուտամ խառնակ աշխատող Արշակ Զօպանեանը որ մենագրութիւններու վրայ սիրած է զնեյ չեղտը՝ արեւմտահայ գրական վաստակը երբ կը դատէ, անտեսելու հափ միջին զարկը որ ժողովուրդի մը հոգին էր երբ կ'ապրէր ասիկա. ու այդ հոգիին վկայութիւնը իբրեւ՝ կ'ապրէ իրմէն վերջ, իր հետ աղերս պարզող բաներուն ներքը, գիրք, տաճար, երգ, գոյն. — ինչ որ կ'ախորժինք մշակոյթ անուանել, կա՞յ ուրիշ կերպ մը որ արտօնէր հումադրողը զՏեղի, գիրքերու և կամ ուրիշ նախանիւթերու ճամբով, հոգեկան տարողութիւնը տրուած ժողովուրդի մը, Պատասխանը, առջի բերան դուրսին, բայց հեռու է այդքան պարզ ըլլալէ. Գիրքերը դատողները, համապարական փորձերու ճարտարապետները, յաճախ գրադարանի առնէտներ կամ ընդհանուր տեսութեանց օղակներ ասպետներ են, Մտադրած եմ իմօրքիւն շնորհ ինչպէս աւելորդ, կասկածելի ընդհանրացումներու լարձուն հմայքը հարուածել ամէն անգամ որ գործեր, անուններ, վիճակներ զիս մօտիկը դնեն ամէն քննադատի համար այդքան հաճելի, բայց այնքան ալ վտանգալից առիթներու, — լքելու իրողութեանց զաշտը ու . . . զառածելու:

Հիմնական այն ուղղութիւնները որոնց մըտադիր հետեօղ մը սիրած եմ ըլլալ, իմ ձեռնարկի ընթացքին, վերածելի են սա տեսակ քանի մը ինքնին պարզ տարազներու, իրենց կարգին բաւական հաստ ու հաստատ, գրեթէ ամէն շրջանի վրայ գործադրելի ըլլալու հանգամանքներով ալ այլապէս բարեբար, Այսպէս զիս կը հետաքրքրեն՝

ա) — Գործերը անշուշտ ու ամէնէն առաջ, առաջ նոյնիսկ քան զիրենք երկնօղները որոնք աւելի կորոտական կաւէ յօրինուած, կ'ապականին յաճախ իրենց արդիւնքներուն հետ խտոր համեմատող արագութեամբ մը, Գործեր բայց վրձնական տարողութեամբ, արժէքով՝ հոգ չէ թէ համբաւէն շփացուած, գէրցած, անճանաչելի ըլլալու հափ աշխատողութեամբ և կամ հակառակէն, բախտէն լքուած, ուրացուած, մոռցուելու, մեռնելու աստիճան, Այս քմայքները բան չեն փոխեր իմ հետաքրքրութենէն, հերիք է որ անոնց մէջ մեր հաւաքական զգայնութեան, ցեղային ապրումներուն մէկ սարուածը (թէկուզ հատուածական), մեր միտքին մէկ քանդակը, մեր երևակայութեան ու ժին ու մեր անդրադարձելու շնորհներուն, աւելի պարզ բանաձևով՝ մեր արտօնագրայտարմիկ կնիքն ու փաստերը, մեր պատմութեամբ յօրինուած կեանքէն մեր ներքը իբրեւ հոգեղէն մարմին մեր մէկ յատկանշական հայեացքը (աշխարհա), մեր խառնուածքը ըլլան սեւեռուած, Այդ գործերը, խղզուած իսկ ըլլան ահաւոր խառնակոյտովը գրական անտառիքին,

նանրամտութեան, իմ մէջ ունին անառարկելի արժէք, Այսպէս, ամէնուն հիացումը, հետաքրքրութիւնը, անուշազն համակրութիւնը չափած գործեր են օրինակի համար Միսմիսի մը արեւմտեան որուն մէջ սակայն իմ ժողովուրդին ոչ մէկ ընդունակութիւնը զիս չի մղեր զիջումի. Կիլիկիայն Արմաւիրը որ զարհուրագին վիճակներու հանդէս մը ըլլալուն հակառակ, հազիւ ինքզինքը կ'ազատագրէ սարսափի սեռին նոյնքան զարհուրագին անտառիքէն:

բ) — Գեմներ, հակնալի՝ զրոգներու, զարծեալ վճռական կնիքով. աւելորդ է ըսել՝ վաւերական տաղանդով, Որոնց հայեցիկ հարադատութիւնը ինքնին գրաւական մը պիտի կաղմէր եթէ ոչ հիմնական գէթ մասնակի անբաւարարութեան մը գրականին մէջ, Դժուար է արդարօրէն արժեւորել Գ. Սրուանձտեանցի զէմքը, տրուած ըլլալով բազմերախտ եկեղեցականին բազմազանակ հետաքրքրութիւնները, բայց նոյնքան զժուարձութեան, մինչ աւելի կոկ, ներդաշնակ, գրականին մէջ ներկուտ վայելչութեան տիրացած թովմաս թէրգեանին համար վճիռ մը, որքան ալ անգութ, կրնայ արձակուիլ, ընդդէմ ընկալեալ, զինանիշով պատկառոր մագաղաթեայ վկայութեանց, զրուատանքի պատկառանքին, իր լիութեան ամբողջ գեղեցկութիւնը բանալու չհասած, չըսելու համար իրենց մատաղունակ շըրջանին իսկ հակառակագրէն խղզուած իրաւ պատկերը վահան Մանուէլեանի մը, արտառուչ ուրուանկարը Շաքարեանի մը, հալումայ բայց անաւարտ կիսաղէմքը Օհան Կարոյի մը, իրաւունքն ունին փառքի եթէ ոչ պատկերներուն, զոնէ պատուանդանին ուր իրենց անդրիները ահա կէս զարէ՝ խարսխած կը պահեն թովմաս թէրգեանի, Մկրտիչ Աճէմեան, Մինաս Զեբազ, Կար-Պէլ, Ռէթէոս Պէրպէրեան, բոլորն ալ հեղինակներ որոնց խեթիւ չէ հայած բախտերուն ամէնէն անհեթեթը՝ գրականութեան բախտը:

Ե. ՕՇԱԿԱՆ

(Շորաշիւն)

ԲԱՆԱՍՏԵՂՐԱԿԱՆ

ԾՈՎՆ ՈՒ ԵՍ

Խաղաղ ծովուն դէմ այսօր, երկրնիս պէս ալ մաքուր,
Մըսերիմներ իբրեւ հին կը նային խո՛ր՝ իրարու :
Ան կը գրգուէ, կը շոյէ իր ալիքները հըլու,
Ես կը սիրեմ, կը գրկեմ, իմ հին ցաւերն՝ հիմա լուռ... :

Ինք ծոցին մէջն իր ունի մեծ գաղտնիքներ սարսըռուն,
Ես՝ հոգիս մէջ անել, ունիմ երգերն իմ սրտում.
Մարդերն իրմէ գաղտնիքներ կ'ուզեն առնել ու մեկնիլ,
Սըրտերն՝ փոխելու որ կ'անցնին, կը նրազեն երգերն իմ...

Հոգին՝ փեղի որ կուգայ, կը հեռանայ լուրջ, խոհուն,
Սիրքը ինձմէ որ փալէ, ունի արցունք մը լեցուն.
Դուն կը խօսիս անհունէն՝ ուղեղներուն սկեպսիկ,
Ես՝ երազէն, երկինքէն, սըրտերուն ինձ այցելու... :

Նըման ինձի կը գտնեմ այսօր յոգնած ալ ես փեղ,
Լուռ՝ կը կարգանք երբ գիրար, ես իրար մէջ՝ մենք ըզմեզ :
Փըրփուրներուդ մէջ խաղցող ջուրի թռչունն է կ'իջնէ,
Մինչ յոյզերու օրօրուդ՝ ծանօթ իմ սէրը լուսէ... :

1943

Ա.ՆԵԼ

Մ Ե Ռ Ե Լ Ո Ց

Բ.

ձամբուն լրճուած կը նայիմ, խոհուն ժըպիս մը սըրսիս,
Ուրկէ շատեալ քաղցին. բայց դեռ հեճեան իմ խոճոր
Կուգան գրծուիլ աչքերուս, մեռելներու պէս ապրող.
Ժըպիսըս լուրջ՝ ինձ կ'ըսէ. «անցեալը հեճ մ'է, հո՛գիս...»

Տեղ-տեղ փոսերն այդ կ'անցնին դիակներու իրանին,
Որոնք գիտեմ թէ ինչպէ՛ս, ես սիրելէն մեռցուցի...
— Սէրն երբ ըլլայ հեճ մը խոր, մահն արդէն խաղն իր ունի.
Ճակատագի՛րը սիրոյ հոգիներն երբ գիտնային...:

Անդին հոգի մ'է մեռած որ կը խօսի տակաւին.
Հեռուն՝ ուրիշ մ'ալ մեռնող, աչքերն իր բաց կը պահէ.
Ու դեռ մօտիկըս անա կը մեռնի սիրս մ'ալ նորէն...:

Պիտի բողբոմ որ երբայ ինչ որ սըգեղն է այսօր.
Պիտի անցեալն իմ ամբողջ գերեզմանոց մը ըլլայ,
Ես՝ հեճեանն այդ խօսող՝ ըլլամ արձանը խոճոր...:

Գ.

Ես գերեզման մ'եմ ապրող մեռելներու մէջ մինակ.
Ինչ որ դըրին ուրիշներ մէջն իմ՝ մեռան, փրսեցան,
Բայց հողն ըրին բարեբեր...: Ու հոն, ցանկէն վերջ լրման,
Մէկ-մէկ ծաղկին պիտի վէս, նոր ծաղիկներ հեճաբոյր...:

Ամէն օր ես դիտեցի որդերու տօնն հողիս մէջ.
Մերք ուզեցի հեռանալ հովանիին արեւուն,
Երկիններուն ալ շնչել բոյր աննիւթ, ծաւալուն.
Բայց համբերել սուրբեցուց ժըպիսըս ինձ փորձառու...:

Ոմանք արսիս մէջ ոչինչ դնել սիրով ուզեցին,
Զգոյ՝ որդերն բըզըկե՛լ զանոնք հաս-հաս թէ տանին.
Բայց գիտնային կեանք մը նոր թէ մահէն վերջ կը շնչէր...:

Տօնն աւարտեալ է հիմա. ա՛լ մընոլորսն է մահուր.
Թո՛քերուս պարկն՝ աներկիւղ պիտի բանամ կենսօրօր,
Երիտասարդ հողին մէջ ցանեմ ես մարդը խոճոր...:

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

Ք Ր Ի Ս Ս Ո Ս Ի

ՆԱԽԱԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Տեղը Աւետարանին մէջ. — Բազմաթիւ են համարները հոն, յիշեալ վարդապետութիւնը ճշմարտող: Անօգուտ մանրամասնութեան մը ձեռնարկած պիտի ըլլանք, այս առթիւ յիշելով բոլոր համարները անխտիր. վասնզի անոնցմէ շատեր հեռաւոր և անուղղակի կերպով մը միայն կը թելադրեն զայն մեզի. հետեւաբար պիտի բաւականանք տալ այն համարները միայն, որոնք ստուգապէս և ուղղակի իրենց մէջ կը պարունակեն Քրիստոսի նախագոյութեան վարդապետութիւնը:

Առաջին և յստակ վկայութեան մը այս մասին աւետարանէն, կը հանդիպինք, ինչ որ կը կոչենք, Նախերգանքին մէջ (Ս. 1-18): «Ի սկզբանէ եր Բանն». «Նա եր ի սկզբանէ առ Աստուած». «Միածինն Որդի որ ի ծոց Հօր» բացատրութիւնները, վաւերական վկայութիւններ են Քրիստոսի նախագոյութեան վարդապետութեան: Նախերգանքէն վերջ՝ այս մասին կարեւոր համարներու կը հանդիպինք աւետարանին մէջ, մասնաւորաբար Քրիստոսի՝ իր մասին ըրած յայտարարութիւններուն, և ունկնդիրներու ուղղած իր քարոզներուն մէջ: Նիկողիմոսի տուած իր պատասխանին մէջ Քրիստոս իր մասին կ'ըսէ թէ ինք գիտէ ամբողջ երկնային իրականութիւնները, քանի որ Մարգու Որդին եկած է երկինքէն «Ոչ ոք էլ յերկինս, երբ ոչ որ հոն յերկնից՝ Որդին Մարդոյ, որ եմ յերկինս» (Գ. 13): Իր նախագոյութեան մասին այդպիսի նման արտայայտութիւն մը Քրիստոս կ'ունենայ նաև Կափառնաու մի սինակոկին մէջ, երբ ինքզինք կը ներկայացնէ իբրև հաց որ իջած է երկնքէն. «ես եմ հացն կեանաց» (Չ. 35), և «Զի իջի ես յերկնից» (Չ. 38): Այս մասին աւելի յատկանշական է Քրիստոսի ըրած մէկ ուրիշ յայտարարութիւնը Երուսաղէմի մէջ հրէից առջև, որ զինք քարկոծելու աստիճան զայրոյթ առաջ բերաւ անոնց մէջ, երբ Ան իր

գոյութիւնը տարաւ Արրահաժէն ալ առաջ, որ յայտնապէս իր յաւիտենական նախագոյութեան ուղղակի ակնարկութիւնն է. «Ամեն ամեն ասեմ ձեզ, յառաջ քան զի յիշնէ Արահամու եմ ես» (Ը. 58): Եւ վերջապէս վերջին Ընթրիքին՝ իր ինքնաշարժութեան գերագոյն մէկ պահուն Քրիստոս կրկիցս ակնարկութիւն կ'ընէ իր և Հօր անձնական յարաբերութեան մասին աշխարհի սկիզբէն ալ առաջ. «ես այժմ փառաւորեալիս Հայր, առ ի քնն փառօքն զոր ունէի յառաջ քան զի յիշնէ աշխարհի առ ի քնն» (Ժ. 5): Եւ միւսը «Հայր, զորս ետուրն ինձ, կամիմ զի ուր եսն եմ, եւ նոքա իցենք ընդ իս, զի իստանիցեն զփառսն իմ զոր ետուրն ցիս, զի սիրեցեք զիս յառաջ քան զի յիշնէ աշխարհի» (Ժ. 24):

Ի՞նչ է այդ վարդապետութիւնը. — Լօկոսէն վերջ քրիստոնէական մտածումին էական գաղափարներէն մէկն է այդ վարդապետութիւնը: Այսինքն ընդունիլ և հաւատալ թէ Քրիստոս կ'ապրէր, ի գոյութեան էր ժամանակէն՝ որ է աշխարհի ըստեղծագործութենէն առաջ, յաւիտենաներու մէջ Հօր հետ, անսկզբնաբար: Քրիստոսի նախագոյութեան այս մտածումը անհրաժեշտութիւն մըն էր արդարև, որուն կշիռը յայնօրէն կրցաւ ըմբռնել Քրիստոնէութիւնը: Բանը իբրև Որդի՝ անսկիզբ և անվախճան Հօր, պարտէր անհրաժեշտօրէն յաւերժակից և յաւիտենակից ըլլալ Անոր, վասնզի անսահման յաւիտենաներու մէջ ապրող իրականութիւնը ժամանակի և միջոցի մէջ այնքան հարազատօրէն իրացնելու համար, յաւիտենակից պէտք է եղած ըլլայ այդ Կերագոյն էութեան հետ: Եւ Բանը, որ մարմնացաւ, ուրիշ խօսքով Աստուած ժամանակի և միջոցի մէջ իրացաւ, պէտք է ըմբռնել, իբրև նախագոյ և յաւիտենակից Որդի՝ յաւիտենական Աստուծոյն: Բայց ոչ միայն յաւիտենականը՝ ժամանակաւորի մէջ բերելու, այլ նաև այս անգամ ժամանակաւորը՝ յաւիտենաներու մէջ փոխադրել կարենալու համար, Բանը կամ Որդին, իբրև գերագոյն միջնորդ՝ պարտէր նախագոյ և յաւիտենակից ըլլալ: Մարդը և աշխարհ, եկած Աստուծմէ, սահմանուած են վերագառնալու Անոր, և այդ վերագառնը՝ գերագանցօրէն իրագործուցաւ Որդւոյն՝ Յիսուսի Քրիստոսի միջոցաւ: Արդ, Որդին, այդ երթին ու վերագառնը,

ուրիշ խօսքով յաւիտենականը ժամանակաւորին և ապա ժամանակաւորը՝ յաւիտենականին մէջ կարենալ փոխադրելու համար անհրաժեշտօրէն պարտէր անժամանակ յաւիտենաներու մէջ ի դոյութեան եղող Հօր հետ յաւերժակից և յաւիտենակից ըլլալ։ Ու այս ըմբռնումով է որ եկեղեցին այնքան բուռն կերպով կը շնչոտէ և կը գուրգուրայ Յիսուսի նախագոյութեան վարդապետութեան վրայ։

Նախընթացը այս վարդապետութեան.— Զուտ քրիստոնէական մտածում մը ըլլալով, այդ նախընթացը հին իմաստասիրական կամ օտար կրօններու տեսութեանց մէջ որոնելէ աւելի, պէտք է բուն իսկ Քրիստոնէութեան, այսինքն ամբողջ Ա. Կրքին մէջ տեսնել զայն։

Հին Ուխտի մեսիական նախագոյութեան ըմբռնումը, մեծաւ մասամբ սահմանափակուած է տեսանելի մեր աշխարհով։ Ամենէն յատկանշական մտածումը Մեսիայի մասին, այն էր թէ անկա թագաւոր մըն է Դաւթի սերունդէն, հետեալ քար ծնած մարդկային ցեղէն. թէ և այդ թագաւորը պարզ մահկանացու մը չէր, այլ գերբնականօրէն արդարութեամբ շնորհաւորուած անձնաւորութիւն մը։ Այս մասին Երեմիա կ'ըսէ. «Եւսուրսն յայնոսիկ և ի ժամանակին յայնմիկ ծագեցից Դաւթի ծագումն արդարութեան, որ առնիցէ իրաւունս և արդարութիւն յերկրի։ Եւսուրսն յայնոսիկ փրկեցի Յուդա, և երուսաղէմ բնակեցէ յուսով. և այս է անուն՝ զոր կոչեսցէ նմա. Տէր արդարութիւն մեր։ Զի այսպէս ասէ Տէր. մի պակասեսցէ Դաւթի այր, որ նստիցի յաթոռ տանն Իսրայելի» (Երեմ. ԼԳ. 15-17)։ Մեսիայի նախնական այս ըմբռնումը բարեբախտաբար Հին Ուխտի մէջ հետզհետէ ազնուացաւ և ունեցաւ աւելի բարձր և էապէս հոգեւոր նկարագիր, որով մեսիական թագաւորը կը նոյնանայ Եհովայի անձնաւորեալ ինքնայայտումին հետ։ Այս մասին յատկանշական են Եսայիի խօսքերը երբ կ'ըսէ. «Եւ անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդով. սքանչելի, խորհրդակից, Աստուած հզօր, իշխան, հայր հանգերձելոյ աշխարհի» (Եսայի Թ. 6)։ Միւրիայի մէջ երևան կուգայ այս առթիւ Մեւսիայի նախագոյութեան աւելի յստակ մէկ ըմբռնումը, ըմբռնում՝ որ տակաւին անորոշ

և մութ էր կարծես վերոյիշեալ մարգարէներուն մէջ. «Եւ դու Բեթղեհէմ, տուն եփրաթայ, սակաւաւոր իցես լինել ի հազարաւորս Եուդայ, ի քէն ելցէ լինել իշխան Իսրայելի, և ելք նոր ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի» (Միք. Ե. 2)։ Կարելի է վերջապէս հոս աւելցնել նաեւ Բարուքի մտածումը թէ «Եկտ այսօրիկ յերկրի երեւեցաւ և ընդ մարդկան չըջեցաւ» (Բարուք Գ. 38)։ Այսպէս հետեալոր վերոյիշեալները և անոնց նման ուրիշ վկայութիւններ Հին Ուխտէն, որոնք մերթ ենթադրել կուտան մեզի անձնաւորեալ նախագոյութիւնը Մեւսիային, և մերթ՝ անոր գոյութիւնը գէթ Աստուծոյ յաւիտենական խորհուրդներուն մէջ, կը ձգտին անտարակոյս բարձրացնել Մեսիական ըմբռնումը աւելի վստահ մակարդակի մը. պատրաստել զայն Քրիստոսի՝ իր մասին այս առթիւ ընելիք արտայայտութեանց համար, և վերջապէս կարելի դարձնել Քրիստոսի նախագոյութեան վարդապետութիւնը, որ լրիւ կը գտնուի Նոր Կտակարանի և քրիստոնէայ հեղինակներու մէջ ընդհանրապէս։

Անցնելով Ն. Ուխտին, Համատեսական Աւետարաններուն մէջ, Քրիստոս իր ժողովրդական քարոզներով յաճախ արտայայտուած է իր անվախճան գոյութեան մասին, մինչև ծայրը մեր ժամանակին։ Բայց դժբախտաբար քիչ է թիւը այն սակնարկութեանց որոնք ուղղակի իր նախագոյութիւնը կը թելադրեն մեզի նախքան իր մարդկային ծնունդը։— Քրիստոսի՝ «Ասաց տէր ցոէր իմ նիստ ընդ աշմէ իմմէ, մինչև եզից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց» (Մթ. ԻԲ. 41-45, Մրկ. ԺԲ. 35-37, Ղկ. Ի. 41-44) խօսքին առթիւ Փարիսեցւոց ուղղած հարցումին մէջ, համատես հեղինակները կ'ուզեն տեսնել, Անոր նախագոյութեան մէկ վկայութիւնը, Դաւթի սերունդէն ունեցած ծնունդէն ալ առաջ։ Նման եզրակացութիւն մը դարձեալ կարելի է հանել Այդիի առակէն, մասնաւորաբար Մարկոսեան նոյն առակին պատմուածքէն՝ երբ կ'ըսէ թէ այդեպանը շատ մը ծառաներ այգի ուղարկելէ, և անոնց՝ մշակներու կողմէ սպաննուելուն տեղեկանալէ վերջ «Ապա որդի մի էր իւր սիրելի, զնա առաքեաց առ նոսա յետոյ, և ասէ, թերևս ամաչեսցեն յորդուոյ աստի իմմէ» (Մրկ.

ժԲ⁶⁾։ Եւ վերջապէս հաւանաբար կարելի է ըսել թէ Երուսաղէմի վրայ արտառան-
ուած ողբը այն ենթագրութիւնը ընել կու
տայ մեզի թէ Երուսաղէմի մանուկները
ի մի ժողովելու այդ ճիգը տարածուած է
շատ աւելի երկար անցեալի մը վրայ, քան
երեք տարիներու Քրիստոսի ունեցած ա-
ռաքելութեան. «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ,
որ կոտորէիր զմարգարէս եւ քարկոծ առ-
նէիր զառաքեալսն առ քեզ, քանիցս ան-
գամ կամեցայ ժողովել զորդիս քո, որպէս
հաւ զձագս իւր ընդ թևովք, եւ ոչ կամե-
ցաք» (Մատթ. ԻԳ. 37, Դուգ. ԺԳ. 34)։ Արժանի
է նաեւ այս առթիւ յիշել Բ. Օրինաց զրքէն
վերցուած հանգիստական մտածում մը վե-
րոյիշեալ համարին. «Իբրեւ զարծուի ի
ձածկել զբոյն իւր, եւ ի ձագս իւր ընթա-
ցաւ, տարածեաց զթևս իւր եւ ընկալաւ
զնա եւ բարձեալ բերէր զնա ի վերայ միջ-
նողանց իւրոց» (Բ. Օրէնք ԼԲ¹¹⁾։

Գործք Առաքելոցի մէջ ամփոփուած
քարոզները եւ մտածումները զժախտաբար
կ'ակնարկեն Քրիստոսի պատմական երևու-
մին, այդ մասին եղած մարգարէական կան-
խասաց պատրաստութեան, եւ Անոր երկ-
րորդ զաւտեան մասին միայն։ Բայց պո-
ղոսեան գրականութեան անդրադառնալով,
բոլորովին տարբեր է պատկերը այնտեղ։
Հոն կը հանդիպինք այս անգամ յարաճուն
ծանօթութեան մը՝ Քրիստոսի նախագոյու-
թեան վերաբերմամբ. ծանօթութեան՝ որ
միշտ յստակ է եւ որոշ, այս մասին։
Պողոս, Ա. Կորնթացւոց իր թուղթին մէջ
զՔրիստոս կը համարի երկնքէն եկած.
«Առաջին մարդն յերկրէ հողեղէն, իսկ
երկրորդ մարդն՝ Տէր յերկնից» (ԺԵ. 47)։
Իսկ իր՝ Բ. Կորնթացիս թուղթով Քրիստոսի
երկրաւոր աղքատութիւնը կը հակադրէ
նախընթաց հարստութեան մը. «Բանզի
գիտէք զչնորհան տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի, զի վասն ձեր աղքատացաւ որ
մեծատունն էր» (Բ. 9)։ Փիլիպեցւոց թուղ-
թին Բ. 5-11 համարներուն մէջ գոյութիւն
ունեցող վկայութիւնը նախքան անոր Մար-
գելովթիւնը, Քրիստոսի կուտայ խորհրդա-
ծուած կամք եւ ընտրութիւն. որ յափշտա-
կութիւն չհամարեց Աստուծոյ հաւատար
ըլլալը. եւ ընտրեց այն փառքը որ եկաւ
Իրեն խոնարհութեան եւ ինքնագոհումի
ճամբով. «Որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր,

ոչինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զլինին
հաւասար Աստուծոյ. այլ զանձն ունայնա-
ցոյց՝ զկերպարանս ծառայի առեալ, ի նմա-
նութիւն մարդկան եղեալ, եւ կերպարանօք
գտեալ իբրեւ զմարդ։ Խոնարհեցոյց զանձն
լեալ հնազանդ մահու չափ եւ մահու խաչի։
Վասն որոյ եւ Աստուած զնա առաւել բարձ-
րացոյց եւ շնորհեաց նմա անուն որ ի վեր է
քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի
Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեցցի, երկ-
նաւորաց եւ երկրաւորաց եւ սանդարամետա-
կանաց»։ — Եւ աւելի որոշ կերպով Կողո-
սացւոց մէջ, ոչ միայն պարզ առաջնութիւն,
այլ յաւիտենական առաջնութիւն մը տրը-
ուած է Անոր, բովանդակ ստեղծագործու-
թեան մէջ. «Որ է պատկեր աներեւութին
Աստուծոյ, անդրանիկ ամենայն արարա-
ծոց» (Կող. Ա. 15)։ «Եւ նա յառաջ քան զա-
մենայն, եւ ամենայն ինչ նոյաւ եկաց բո-
վանդակ» (Կող. Ա. 17)։ Կողոսացւոց այս
մտածումը կարելի է բաղդատել Եբրայե-
ցւոց թուղթի մուտքին մտածումներուն
հետ. «... խօսեցաւ ընդ մեզ որդւոյն զոր
եզ ժառանգ ամենայնի որով եւ զյաւիտե-
անս արար։ Որ է լոյս փառաց եւ նկարա-
գիր էութեան նորա ... այնչափ առաւել
եղեալ քան զհրեշտակս ... այլ յորժամ
միլսանդամ մուծցէ զանդրանիկն յաշխարհ
... իսկ ցորդին ասէ աթոռ քո, Աստուած,
յաւիտեանս յաւիտենից» եւ այլն (Եբրայե-
ցւոց Ա. 1-8)։ ուր Քրիստոսի բնութեան նկա-
րագիրը ճշգրտով, կը հաւաստէ Անոր նա-
խագոյութիւնը։ Թէեւ զբութեան թուակա-
նով աւելի ուշ, բայց Աստուածաշունչը իր
ամբողջութեամբ այս առթիւ սպառելու
համար, երկրորդական կը նկատենք թուա-
կանի հարցը եւ իբրեւ վերջին վկայութիւն
Քրիստոսի նախագոյութեան վարդապետու-
թեան համար, կը յիշենք նաեւ Յայտնու-
թեան գրքէն համարներ, որոնք ուղղակի
հանգիստական մտածումներ կը յայտնաբե-
րեն վերոյիշեալներուն հետ. «այսպէս «Ես
եմ սկիզբն եւ ես եմ վախճան» (Ա. 17).
«Սկիզբն, սկզբան արարածոց Աստուծոյ»
(Գ. 14). «Եղէ ես ալփա եւ ով, սկիզբն եւ
կատարած» (ԻԱ. 6). եւ վերջապէս «Ես եմ
ալփա եւ ով, սկիզբն եւ կատարած, առա-
ջին եւ վերջին» (ԻԲ. 10)։

ԳՐԻԳՈՐ ԱՆՂ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ
(Մշակելու յաջորդով)

ԼԵԶՈՒԱԳՐԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(*)

Սաշնարածութեան և գիւղատնտեսութեան վերաբերմամբ իրանական ազդեցութիւնը նոյնպէս ոչինչ է հայերէնի վրայ (7 բառ փոխառեալ՝ 34 բնիկների դէմ)։ Բայց ընդհակառակը շատ ուժեղ է ձիադարմանութեան վերաբերմամբ. այսպէս ձիու սարքի համար ունինք 9 բառ, մինչդեռ բնիկ հայերէն ոչ մի բառ չկայ։

Եթէ ոչ արհեստների, գոնէ գիտութեան և գեղարուեստի վերաբերմամբ իրանական ազդեցութիւնը շատ նկատելի է. այսպէս ուսուցման համար ունինք 7 բառ, նկարչութեան համար 3, երաժշտութեան համար 11. մինչդեռ այս բոլորի համար ոչ մի հայերէն բառ չկայ։ Շատ մեծ է նաև իրանական ազդեցութիւնը գոյների վերաբերմամբ. որովհետև հայերէն ունինք միայն երկու բառ (դեղին և դեղման), իսկ պարսկերէն 12 բառ. բոլոր գլխաւոր գոյները պարսկերէնից են (սպիտակ, սեւ, կապոյտ, կարմիր), նոյն իսկ գոյն և երանգ բառերը պարսկերէն են և այս գաղափարի համար ոչ մի հայերէն բացատրութիւն չկայ։ Այսպէս է նաև լատիներէնը, ուր միայն կարմիրն է հնդեւրոպական. միւս գոյները անծանօթ են կամ փոխառեալ։

Վաճառականութեան և զրամական գործարքների վերաբերմամբ 2 բառ միայն կայ հայերէն (գին և գնել), մինչդեռ պարսկերէնից ունինք 23 բառ, որ ցոյց է տալիս իրանական ազդեցութեան մեծութիւնը այս կողմից։

Շինութեանց վերաբերեալ բնիկ հայերէն ունինք 12 բառ, իրանեան 30 բառ. հագուստեղէնի և արդուզարդի վերաբերեալ հայերէն 9 բառ, իրանեան 46 բառ. ուտեստեղէնի վերաբերեալ հայերէն 5 բառ, իրանեան 19 բառ. առտնին տնտեսութեան վերաբերեալ հայերէն 36 բառ, իրանեան

42 բառ։ Նկատել պէտք է և այն որ այս կարգի բառերի մէջ հայերէն ձևերը ներկայացնում են ընդհանուր և հասարակ գաղափարներ (տուն, կերակուր, ուտել...), իսկ պարսկերէնները մասնաւոր և առանձնայատուկ (խնչ. դահլիճ, պաշեզամ, մոյկ, մունակ, գրակ, նկան, քաշկեհ ևն)։ Սրանից հետևում է որ հայ տունը՝ անշուշտ յատկապէս ազնուական հայի տունը, արտաքուստ և ներքուստ կրում էր պարսկական սարք ու կարգաւորութիւն։

Թուերը հայերէնի մէջ գնում են մէկից մինչև 99. հարիւր բառի ծագումը անծանօթ է. աւելի բարձր թուերը՝ հազար և բիւր պարսկական փոխառութիւն են։ Չափերի և զրամների վերաբերմամբ ոչ մի բառ չկայ հայերէն. մեր ցանկում յիշուածները ընդհանուր բացատրութիւններ են (բազում, կրկին, հեղ, ևն), իսկ պարսկական փոխառութիւնները (թուով 13) ցոյց են տալիս՝ որ այս կողմից էլ հայ կեանքը ամբողջապէս կրում էր իրանական ազդեցութեան կնիքը։

Մետաղների և հանքերի մասին արդէն գիտենք՝ որ նախահայերէնը շատ տկար էր. բացի աղից և արծաթից ուրիշ ոչինչ չուէինք. իրանական քաղաքակրթութիւնն է որ ծանօթացրել է մեզ 37 տեսակ հանք, մետաղ, խէժ, համեմ, թանկագին քարեր, անուշահոտութիւններ և նմաններ։

Ճամբի վերաբերեալ հայերէնը ունի 10 բառ, իրանեան բառերը 6 են միայն. բայց այստեղ ունինք երեք շատ կարևոր բառ. — կարաւանը ցոյց է տալիս հին ժամանակների ճամբորդութեան ձևը, որ շարունակուում է մինչև այսօր էլ արևելեան աշխարհներում. — դեսպալն ու ժանուարը ցոյց են տալիս ճամբորդութեան միջոցները։ Լեռնոտ երկիրներում և երկրաթուղի ճամբորդութեանց համար սայլերը անյարմար էին, ձի հեծնելը փոքր մանուկների և ազնուական տիկիների համար գոյուար էր. ուստի հնարել էին դեսպալը և ժանուարը։ Առաջինը մի տեսակ հովանաւոր կառք կամ պատգարակ էր, որ ծառաները ձեռքերի վրայ բարձած տանում էին։ Իսկ երկրորդը (ժանուար) ներկայացնում էր ձիու կամ ջորու մէջքին բարձած մի զոյգ փոքրիկ սննեակ, յատակը զորդ կամ անկողին փռած և չորս կողմերը վարագոյրով

(*) Շարունակութիւն՝ մեծամեծ հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին Թ. Գլուխէն։

պատած։ Ամէն մի սենեակի մէջ նստում էր մի անձ։ Ժամուարները մինչև այսօր էլ գործածական են Պարսկաստանում եւ արդի պարսկերէնով կոչուում են Բեշավա։

Ժամանակի վերաբերեալ հայերէն բառերը բաւական առատ են. պարսկերէնը հայթայթել է մեզ միայն տարուայ վեց ամիսների անունը։ Յայտնի է որ հին հայոց տոմարը կազմուած էր հետեւեալ ձևով. — տարին ունէր 12 ամիս, իւրաքանչիւրը միշտ 30 օրից բաղկացած. համազումարը լինում էր 360 օր, որի վրայ աւելանում էր Աւելեաց ամիսը, որ բաղկացած էր 5 օրից։ Հին հայերը նահանջի հաշիւը չգիտէին և իրանց տարին ամէն մի քառամեակին մի օր պակաս էր լինում։ Այդ տասերիու ամիսների անուններն են. նաւասարդ, հոռի, սահմի, Տէ, Բալոց, արաց, մեհեկան, արեգ, անեկան, մարեթի, մարգաց և հրոսից։ Սրանցից կէսը (նաւասարդ, Տէ, մեհեկան, անեկան, մարգաց և հրոսից) պարսկերէն են. հոռի և սահմի բառերը՝ ինչպէս գիտենք, ներկայացնում են վրացերէն 2 և 3 թուականները, արեգ՝ հայերէն արեգ (արեգակ) բառն է, թարգմանաբար կազմուած պարսից համապատասխան ամսանունից, իսկ միւս երեքը (Բալոց, արաց, մարեթի) անծանօթ են։ Տոմարը պարսիկների մէջ էլ այս միևնոյն կազմութիւնն ունէր, որոնցից էլ փոխառութեամբ անցաւ հայերին. ուստի զարմանալի չէ որ վեց ամսանուն և մէկ ամսի էլ թարգմանութիւնը միասին ժառանգած լինին հայերը։

Գալով շարաթուայ օրերի անունին, գիտենք որ այստեղ զանազան լեզուների մէջ սովորաբար երկու ձեւ կայ. — մի խումբը օրերն անուանում է երկնային մարմինների անունով, միւս խումբը՝ պարզ թուականներով։ Առաջին խմբին են պատկանում եւրոպական լեզուները. ինչպէս օր. լատիներէնը, գերմաներէնը, իտալերէնը, ֆրանսերէնը, անգլերէնը ևն. սրանց մէջ կիրակին = արեգական օր, երկուշաբթին = լուսնի օր, երեքշաբթին = Մարսի կամ շրտի օր, չորեքշաբթին = Փայլածուի օր, հինգշաբթին = Լուսնթագի օր, Ուրբաթը = Աստղկան օր, շաբաթը = Երեւակի օր։ Երկրորդ խմբին պատկանում են միւս լեզուները, ինչպէս յունարէնը, պարսկերէնը, ասորերէնը, վրացերէնը, ռուսե-

րէնը, ինչպէս նաև հայերէնը։ Սրանց մէջ, ինչպէս ասացինք, օրերը համարոււմ են ըստ համարի՝ սկսելով կիրակի օրուանից։ Այսպէս հյ. միաշաբաթի, երկուշաբթի, երեքշաբթի, չորեքշաբթի, հինգշաբթի։ Այս կէտում էլ հայերէնը նոյն է պարսկերէնի հետ. բայց թւում է թէ մեր օրերի անունները կազմուած են ոչ թէ պարսկերէնի, այլ ասորերէնի ազդեցութեամբ, գոնէ իրենց վերջին ձևի տակ։ Այդ երեւում է նրանից որ ուրբաթ և շաբաթ օրերը չեն կոչոււմ վեցաբթի և եօթեաբթի կամ մի այլ ձևով, այլ ուղղակի ասորերէն են. ուրբաթ փոխառեալ է ասոր. Երուբթա ձևից, և շաբաթ ասոր. Շաբթթա ձևից։ Առաջինը նշանակում է բուն «պատրաստութիւն», ըստ որում շաբաթ օրը սուրբ պահելու համար ուրբաթ օրուանից ամէն բան սարքում պատրաստում էին. իսկ երկրորդը՝ շաբաթ, նշանակում է բուն «հանգիստ», որովհետև այդ օրը աշխատանքը դադարեցնում էին։ Ինչպէս մահմետականութիւնը, նմանապէս քրիստոնէութիւնը քրիստոնեայ ազգերի մէջ եկաւ որոշ օրերի անունը փոխելու։ Մեր մէջ էլ միաշաբաթին դարձաւ կիրակի, որ յն. կիրակե «տէրունական» բառն է, ինչպէս լատ. դոմինիկա, ֆր. դիմանս, որ նոյնպէս նշանակում է «տէրունի» և ուրու. վասկրեսնիե, որ նշանակում է «յարութիւն», ի յիշատակ Քրիստոսի յարութեան, որ տեղի է ունեցել նոյն օրը։

Պարսկական քաղաքակրթութեան եւ լեզուի ազդեցութիւնը իր մեծագոյն աստիճանին է հասնում պետական կազմի վերաբերմամբ. այստեղ բնիկ հայերէն բառ համարեա թէ չկայ, իսկ պարսկերէնից փոխառութիւնները 159 հատ են։ Այս բառերի մի մասը իրօք որ պատկանում են զուտ պարսից պետական կեանքին (ինչ. զինդակապե, Շարսադար ևն), բայց ամենամեծ մասը այնպիսի կենսական բառեր են մեր լեզուի համար, որ այսօր էլ շարունակում են իրենց գոյութիւնը և առանց նրանց մենք չգիտենք թէ ինչպէս պիտի բացատրուէինք (օր. գրահ, դրօշակ, հրովարտակ, պահակ ևն)։ Այս բոլորը ցոյց է տալիս որ հին հայոց վարչական ձևը, գիւնական գործողութիւնները, հարկային սիստեմը, ռազմական գիտութիւնը, զէնքերը, մի

խօսքով ամբողջ պետական կազմը պարսկական ձևով էր: Հայաստանը իբրև մի երկրորդ Պարսկաստան էր:

Երկար չենք ուզում խօսել սովորական կենքի բառերի (168), մակրայների և նըմանների (22) մասին, որոնց թիւը թէև հայերէնից պակաս, բայց դարձեալ ինքնին չատ մեծ է, նշանակելու համար պարսկական քաղաքակրթութեան և նրա հետ միասին պարսկական լեզուի խոշոր ազդեցութիւնը մեր վրայ:

Մենք մինչև այստեղ թուեցինք եւ ուսումնասիրեցինք հայերէնի իրանական հասարակ անունները և չիլիցիներ յատուկ անունները: Հասարակ անունները զնահատելի են նրանով, որ նրանցից գրեթէ իւրաքանչիւրը մի կուլտուրական կողմ է բացատրում կամ մատնանշում: Յատուկ անունները այդպէս չեն. նրանք ընդհանրապէս ցոյց են տալիս փոխառու լեզուի ազդեցութեան ուժը փոխառուի վրայ: Այդ պատճառով մենք էլ բաւականա՛նում ենք տալով միայն մի ընդհանուր ծանօթութիւն՝ հայերէնի մէջ փոխառեալ յատուկ անունների վրայ:

Յատուկ անունները բաժանում են երկու կարգի. անձնական և տեղական: Դեռ չկայ մի այնպիսի աշխատութիւն, ուր հաւաքուած և մեկնուած լինէին այն բոլոր անձնական ու տեղական յատուկ անունները, որոնք գործածուած են հայոց մէջ սկզբից մինչև այժմ: Ամէնից կատարեալ հաւաքածոն գտնուած է Հիւրչմանի քերականութեան մէջ, որից օգտուած ենք նաև մենք: Այդ աշխատութեան մէջ իրանականից փոխառեալ հայկական յատուկ անունները հետեւեալներն են.

Անձնական յատուկ անուններ (122 հատ)

Անահիս, Անոյե, Արեանոյե, Սահականոյե, Սմբատանոյե, Վարդանոյե, Խոսրովանոյե, Անուշաւան, Հրանոյե, Աբխէն, Ապրսամ, Արամազդ, Արեակ, Արեամ, Արեալիւ, Արսակ, Արսաէս, Արսաւազդ, Արսաւան, Արսէն, Արսաէն, Բագարաս, Բամբիւն, Բաս, Դոսորդ, Դաս, Դասաբէն, Դորիդուիս, Սանդուիս, Սահակդուիս, Վարազդուիս, Վարանդուիս, Քուպղիդուիս, Դրասամաս, Երազմակ, Երուանդ, Զանգակ, Զարեհ, Զարմանդուիս, Զափրանիկ, Զրուանդուիս, Խոս-

րով, Խոսրովուհի, Խոսրովիդուիս, Համազասպ, Համազասպեան, Համազասպուհի, Հմայեակ, Հրահաս, Մամակ, Մանանիհր, Մանաւազ, Մանէն, Մարասպանդ, Մեհենդակ, Մեհեւանդակ, Մերուժան, Միհր, Միւր-Արսաւիւր, Միհրդաս, Միհրեայուհի, Յազդ, Ներեայուհի, Ներսէն, Ամիրներսէն, Շահանդուիս, Շահակ, Շապուհ, Մերեայուհի, Շաւասպ, Շաւարե, Շերոյ, Պապ, Զուանեհր, Ռոսոսոմ, Սանասուկ, Սասոյ, Սուրէն, Սպանդարոս, Սահրաւապուհի, Վահագն, Վահրամ, Վաւա, Վաւաւապուհի, Վահրին, Վաղարե, Վաղարեակ, Վասակ, Վարազ, Վարազ-Գնէլ, Վարազ-Դրիգոր, Վարազդաս, Վազգէն, Վարազդուիս, Վարազման, Վարազ-Ներսէն, Վարազեայուհի, Վարազվալան, Վարազսիրոյ, Վարազսրդաս, Վարդ, Վարդիկ, Վարդենի, Վարդուհի, Վարդան, Վարդանդուիս, Վեհիկ, Վասամ, Վրկէն, Դուրգէն, Տիգրան, Տիրան, Տիրիկ, Տիրայր, Տիրանամ, Տիրուկ, Տրդաս, Փառներսէն, Փառէն, Քաւրառ:

Տեղական յատուկ անուններ (37 հատ)

Արեակաւան, Արսամէս, Արսաւաս, Բագարան, Բագաւան, Բագայառին, Բագրեւանդ, Բագնայր, Գանձակ, Երուանդաւաս, Երուանդակեհր, Երուանդաւան, Զարեհաւան, Զարիւս, Խոսրովակեհր, Ռազդան, Մանաւազկեհր, Ներսէհապաս, Շաւարեան, Ուրզղպերոժ, Պերդապաս, Հրափոսպերոժ, Սպանդարապերոժ, Վաղարեայաս, Վաղարեակեհր, Վաղարեւան, Վասակաւաս, Վասակաւէն, Վասակակեհր, Վասպուրական, Վազկեհր, Վարազաբլուր, Վարազ, Վարդաւէն, Վարդանաւաս, Վարդանակեհր, Տիգրանակեհր:

Այս երկու ցուցակներից երևում է որ՝

1. Այն բոլոր յատուկ անունները՝ որ ներկայացնում են մեր պատմութեան հին ու զուրգուրալի ժամանակի նուիրական գէժքերը և որոնք մեր արդի հայեացքով՝ մեղայնապէս սիրելի, բնիկ ու հարազատ ազգային հայկական են համարուում, ամբողջապէս պարսկերէն են: Պարսիկները ընդունելով մահմեդականութիւնը՝ հրաժարուել են իրենց ազգային անուններից և ընդունել արաբական Ալին, Հասանը, Հուսէյնը, Մամադը և Աբդուլահը, եւ այսօր մենք լսելով այդ անունները պար-

սիկներից, ամեննին չենք կասկածում հայ անուանների իրականութեան վրայ: Մինչդեռ իրականութիւնն այն է՝ որ այսօր պարսկական անուն չկայ, հայերի անուններն են որ պարսկական են:

2. Մեր աստուածների անուններից հինգը զուտ իրանական են. այսպէս Արամազդը, մեծն ու արին, հայր ամենայն աստուածոց, արարիչ երկնի և երկրի, տուող լիութեան և պարարտութեան, իրանական Անուրամազդան է, գերագոյն աստուածութիւնը, որի անունը նշանակում է «Տէր իմաստնազոյն».— Մեծն Անահիտ տիկին, ծնունդ մեծին Արամազդայ, ոսկեծին եւ ոսկեմայր, մայր ամենայն զգաստութեանց, բարերար ամենայն մարդկան բնութեան, որ է փառք ազգիս մերոյ և կեցուցիչ, որով կեայ և կենդանութիւն կրէ երկրիս հայոց, իրանական Անանիսան է, իգական ոգի, որ բխում է Արամազդից, որից զուրս են գալիս ամբողջ աշխարհը պտղաբերող ջրերը և նորից իրեն են վերադառնում, և որի անունը նշանակում է «անարատ».— Մինչ, Արամազդի որդին, իրանական Միւրան է, Լուսոյ աստուածութիւնը, միջնորդ մարդկութեան և Արամազդի միջև.— Վահագն վիշապաքաղ, իրանեան Վրբազան է.— Տիւր զիք երազացոյց, երազընդան, դպիր գիտութեան, գրիչ Արամազդայ ուսման ճարտարութեան, իրանական Տիւրյան է, Շնիկ աստղը որ աստղերի գլխաւորն է և բերում է անձրեւը երկրի վրայ, աւելի ուշ պահլաւական և պարսկական Տիւր, որ է ամառնային եղանակի ներկայացուցիչը:

ՊՐՈՖ. Լ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Ծ-հան-իւն)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԿԻՊՐՈՍԻ ՅՈՅՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆ(*)

Կիպրոսի երբեմնի 15 եպիսկոպոսական թեմերէն մնացած է միայն 1 արքեպիսկոպոսական, ու 3 եպիսկոպոսական թեմեր. բայց ասոնք մետրապօլիտի աստիճանով կը ճանչցուին, որովհետեւ Կիպրոսի արքեպիսկոպոսը անկախ անկախութեամբ է ու պատրիարքական իրաւունքներ ունի: Կիպրոսի արքեպիսկոպոսը նախապէս կը բնակէր Կիպրոսի երբեմնի ծաղկեալ գերագոյն մայրաքաղաք՝ Սալամիսի մէջ (որ Կիպրոսի Ծ թագաւորութեանց գլխաւորաքոյնին մայրաքաղաքն էր, ու յետոյ կոչուած էր Կոստանդիա), Արքեպիսկոպոսը այժմ կը բնակի Նիկոսիոյ մէջ, ու ինչպէս ուսումնասիրութիւնը ցոյց կուտայ, կը կրէ արքայական զաւազան, ու ծիրանեզոյն կայսերական փրկոն, ու անունը կը ստորագրէ ծիրանի (Կիպրիսի) մեկանով:

Թէ՛ ինք, ու թէ միւս 3 եպիսկոպոսները եկեղեցիներուն մէջ կը յիշատակուին պատմական տիտղոսներով. ու նիւթին հետաքրքրութեանը համար, ստորեւ կուտամ անոնց հայերէնի թարգմանութիւնները.

Արքեպիսկոպոսին

«Ամենաբարեկէի ու Դերյարգեկի Արքեպիսկոպոս, նոր Յուստինիանոսին ու համայն Կիպրոսի»:

Պափոսի եպիսկոպոսին

«Դերօրհնեալ ու Աստուծմէ արտօնուած մետրապօլիտ Պափոսի ու պատուակալ էքսարք Արսինօյի ու Հռովմէացւոց»:

Կիսիանի եպիսկոպոսին

«Դերօրհնեալ ու Աստուծմէ արտօնուած մետրապօլիտ Կիսիանի ու նախագահ Ամաթուսի, Լիմասօլ նոր քաղաքին ու Կուրիոնի»:

Կիթեմիոյ եպիսկոպոսին

«Դերօրհնեալ ու Աստուծմէ արտօնուած մետրապօլիտ Կիթեմիոյ ու նախագահ Սօլիայի»:

Վերոյիշեալ հետաքրքրական տիտղոսները ամէն պատարագներու ընթացքին Կիպրոսի Յունական եկեղեցիներու մէջ մեծածայն կ'երգուին սարկաւաղներու կողմէ:

Գրեթէ 10 տարիներ է ի վեր Կիպրոսի Յունական Ուղղափառ եկեղեցին կը կառավարուի տեղապահ եպիսկոպոսով մը, Ըստ օրէնքին միտ կ'ընտրուի Պափոսի մետրապօլիտը, Կիպրոսի վերջին Արքեպիսկոպոս Կիւրեղ Գ. ի մահէն վերջ, Պափոսի մետրապօլիտ՝ Տէր Դ. Դոնդիոս (Լէոնտիոս) Սրբազան եպիսկոպոսը, որ երիտասարդ, գիտուն ու ճարտասան եկեղեցական մըն է, ու կրթուած

(*) Հետեւաւոր վերջաբանն է յանկան այն ուսումնասիրութեան զոր Պր. Նուպար Մաքսուտեան կատարած է, ծանօթացնելու համար պատմութիւնը Կիպրոսի Յոյն Ուղղափառ եկեղեցին:

մեծ աստուածաբան մը՝ կը կառավարէ Բառնա-
բաս առաքելալին ակօժուր ու անոր մեծ թեմը՝
կիրնէի եպիսկոպոսին բացակայութեան, ու կի-
տէսնի եպիսկոպոսին մահուան կրկնակ պատճառ-
ներով, այժմու տեղապահ եպիսկոպոսը միակն է
որ կը մնայ այս պատմական կղզիին մէջ, ու
առանձինն կը պատարագէ անոր բազում եկե-
ղեցիներու մէջ շարունակաբար, կը ձեռնադրէ
անոր հարիւրաւոր քահանաները կամ քարկա-
ւաղները, կանոնաւորապէս, ու կ'օժէ կիպրոսի
մէջ կառուցուող մէն մի եկեղեցիները (այսրա-
գայ մը որ յաճախակի կը պատահի), ու առան-
ձինն կը կատարէ մէն մի քահանայապետական
պարտականութիւնները:

Կ'արժէ որ երկու խօսքով քաջատրենք այս
դիտմական եպիսկոպոսին կենսագրական զիծե-
րը, որ ունի մեծամիւս համակիրներ, ու իր եղակի
նարտասանական տաղանդին համար ալ՝ հիւս-
ցողները:

Ղեկնդիտ եպիսկոպոս, իր նախնական բարձր
աստուածաբանական դարգացումը ստացաւ Ա-
թէնքի Աղգային Համալսարանին մէջ, որմէ շրջ-
ջանաւարտ եղաւ 1923 ին: Անկէ վերջ Ամերիկայի
(Նիւ Եօրք) Աստուածաբանական ձմեռարան «Gen-
eral Theological Seminary» յաճախեց, ու միւսնոյն
ժամանակ՝ հետեւեցաւ Columbia Համալսարանին
փլիխտոյալական դասընթացներուն: 1930 ին,
միաձայնութեամբ ընտրուեցաւ եպիսկոպոս Պա-
ֆօսի, ու կիպրոս վերադարձաւ Ամերիկայէն:

Նոյն տարւոյն Յուլիս ամսուայ մէջ, լծե-
տուն գումարուող Լամպէթի մեծ ժողովին մաս-
նակցեցաւ՝ ներկայացնելով կիպրոսի եկեղեցին,
(ինչպէս որ մեր Դուրեան Ղեկնղ եպիսկոպոսն ալ
ներկայացուցած էր Հայաստանեայց եկեղեցին),
1930 ին օծուեցաւ մետրապօլիտ Պաֆօսի գահին,
ու 1933 ին ընտրուեցաւ տեղապահ կիպրոսի Առա-
քելական եկեղեցւոյ: Ղեկնղիտ եպիսկոպոս կը
կրէ նաեւ «Master in Sacred Theology» աստիճանը,
ու գրեց նաեւ ամփոփ պատմական-մասնագիտա-
կան շարադրութիւն մը՝ (անգլիերէն), «Church
and State in the Byzantine Empire» վերնագրով,
որ շատ գնահատուեցաւ Ամերիկեան համալսա-
րաններուն մէջ:

Բառնաբաս առաքելալի թուականէն մինչեւ
այժմու ժամանակները (45-1943), այսինքն գրեթէ
190 տարուայ երկար շրջանին մէջ, կիպրոսի ծա-
նօթ արքեպիսկոպոսներուն թիւը յիսուն երկու
է միայն, որովհետեւ ամբողջական գահակալնե-
րու անունները ու անոնց ճշգրիտ ժամանակա-
գրութիւնը կը պակսի, որովհետեւ Բառնաբասէ
ու Հերագլիտիսէն վերջ գահակալողին անունը
կ'երկարի մինչեւ 325 թուականը, երբ կիպրոսի
արքեպիսկոպոսն էր կիլիսիոսի, վերջին արքեպիս-
կոպոսն էր կիւրեղ Գ. որ վախճանեցաւ 1933 ին,
ու առիթ ունեցած էր կիպրոսի մէջ տեսակցելու
վեհափառ Սահակ Բ. կաթողիկոսին ու Ամեն.
Ջաւէն Պատրիարքին հետ:

ԳՕԳ ՆԱԶԱՐ ԵՒ ՊԱՂՏԱՏԻ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Կ'ըսուի թէ Պաղտատ ժամանակին եօթն ամ-
բակուս ղոներ ունէր: Երբ այդ ղոները փակէին՝
րոնակալներու համար անգամ դժուար կը դառ-
նար ներս խուսել:

Սուլթան Մուրատ Դ. 1638 ին, յուսահատած
էր Պաղտատը գրաւելէ, երբ իր հայ զօրավարը՝
Գօգ Նազար կ'առաջարկէ հսկայ թնդանօթ մը
ծուլել: Գօգ Նազարի մասին երկու տարբեր կար-
ծիքներ կան. — մին՝ թէ զօրավար էր, միւսը՝
թէ ձուլիչ: Սուլթան Մուրատ կը դառնայ Գօգ
Նազարին և կ'ըսէ. «Եթէ քու թափած թնդա-
նօթներով կարողանամ գրաւել Պաղտատը, ցան-
կացածդ կը շնորհեմ քեզ լիւր»: Գօգ Նազար
անմիջապէս գործի կը լծուի, խաչոր և մեծ տա-
րողութեամբ թնդանօթ մը ձուլելով զիրքին մէջ
կը գետնելէ: Եւ 25 Դեկտեմբեր 1638 ին Սուլթան
Մուրատ կը մտնէ Պաղտատ մեծ յաղթանակով:
Գօգ Նազար եկեղեցի և գերեզմանատուն մը
կը խնդրէ և արտօնութիւն կը ստանայ որ հա-
յերը Պաղտատի մէջ կարենան հաստատուիլ:

... Պաղտատի Մէլտան թաղամասին մէջ
եկեղեցի մը կը կառուցուի Ս. Աստուածածին
անուամբ և գերեզմանատուն մըն ալ կը շինուի:
Իսկ յետ այնու, հայեր կը սկսին տակաւ առա-
կալ գալ և հաստատուիլ Պաղտատի մէջ: Եկեղե-
ցիին ամբողջ թաղը՝ որ մեծ տարածութեամբ տեղ
մը կը գրաւէ՝ մինչև այսօր Գօգ Նազար կը կոչուի:
Իսկ այդ հայաձօյլ պատմական հրետանին մինչև
այսօր անվանդ կը մնայ հանրային ճամբուն վը-
րայ, որուն բողոքումները իսլամ կիլիկի յաճախ կը
հաւաքուին ուխտ կատարելու համար:

Ինչպէս տեսնուեցաւ Ս. Աստուածածին եկե-
ղեցին շինուած է 1638 թուին յետոյ Սուլթան
Մուրատ Դ. ի հրովարտակով՝ Գօգ Նազարի ջանքով:
Ժամանակի ընթացքին Պաղտատի հայու-
թիւնը կ'աճի, որով երկրորդ եկեղեցի մը ունե-
նալու կարիքը խիստ զգալի կը դառնայ:

Հետեւաբար երբ Պոլսեցի Մետրոպօլիտը պարագայ
կը ժամանէ Պաղտատ, իր առաջին կարեւորագոյն
գործերէն մին կ'ըլլայ անմիջապէս լծուիլ այդ
լուրջ խնդրոյն աշխատութեան՝ երբ տունէտուն
թափօր կ'ելլէ դրամի հանգանակութեան եկեղե-
ցիին կառուցումը փութացնելու նպատակաւ:
Ժողովուրդը մեծապէս կը գնահատէ իր զո-
վելի ձեռնարկը և շինայեր իր վերջին լուծան
անգամ: Եւ այսպէս 21 Դեկտեմբեր 1852 ին Շօրճա
թաղամասին մէջ եկեղեցի մը կը կառուցուի
Սուրբ Երրորդիքին անուամբ:

Իսկ Ս. Աստուածածին եկեղեցին ժամանակին
հոլովումներով՝ կը սկսի հիննալ և օր մըն ալ
յանկարծ իր չորս պատերը վար կուգան և շատ
չանցած կը դառնայ աւերակ:

Ատեն մը կը մնայ այդ քարուքանդ վիճակին
մէջ, երբ օր մըն ալ անոր իսլամ դրացիները
բուն զանգատ կը բարձրացնեն թէ այդ եկեղե-
ցին պէտք է շուտով շինուի քանզի սուրբ է

անիկա, և միևնույն ժամանակ կը յայտարարեն որ ինքն չապարհատ են ուրախութեամբ ստանձնելու անոր շինութիւնը և գործածելու դայն որպէս աղօթատուն իրենց համար:

Այդ գրաքննորդ կը պատմեն թէ ամէն շաբաթ երեկոյ արեւմտին՝ եկեղեցիին սեղանին դիմաց սեւ զգեստ հագած կ'ին մը կ'երևայ՝ մէկ ձեռքին մէջ բուրձառ առած, եկեղեցիին չորս կողմերը խոնկէ կը ծխէ և ապա կ'անհետանայ եկեղեցիին մէջ: Այս կ'ինը կը հաւատան որ Տիրամայրն էր:

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ձախակողմեան որմին մէջ կառուցուած է խորշ մը: ուր թաղուած է տուփ մը՝ որ կը պարունակէ Քառասուն Մանկանց ռակետիք-մասունքները: Իսկ խորշին յանդիման՝ որմին դուրսը ամրացուած կայ պղնձէ աղեղնաձև ճաճանջ մը, որուն վերի մասին վրայ կը գտնուին մոմակաշներ, ձաճանջին ճակատը փորագրուած է հետեւեալը. — «Յիշեցէ ճաճանջ դայս Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն Պաղտատու — Պոլսեցի Դարբին Արքեպիսկոպոսին Ննջեցեւոցն»: Այլընչայտ է սոյն գրութենէն՝ որ ժամանակին Պոլսեցի Դարբին անուն արքեպիսկոպոսը վախճանք է Պաղտատ և կամ ալլուր, և այդ ճաճանջը շինք է իր ծանօթներէն մէկը ի յիշատակ անոր անմահութեան:

Նոյն պատին հաստատուած է երկաթեայ շղթայ մը՝ որուն ծայրը կը գտնուի երկաթեայ խողոր կտորաձև կեռ մը զոր կ'անցնեն խնդրարկուին վիզը ուխտ ընելու ատեն:

Հանգանակուած դրամով՝ Մեսրոպ վարդապետ կը սկսի իր բոլոր ջանքը տալ անոր կառուցման: Կիրակի օր մը երբ ան իր անդրանիկ պատարագը կը մատուցանէ այդ նորակառոյց եկեղեցւոյն մէջ խոռոն ժողովուրդի ներկայութեան, քարոզ կուտայ թէ յետ պատարագի Քառասուն Մանկանց ռակետիքը պիտի դրուի եկեղեցւոյն դասը համբոյրի:

Միևնույն ատեն խիստ կերպով կը զգուշացնէ ժողովուրդը որ ունէ մէկը՝ համբուրելու ատեն չըլլայ որ կտոր մը այդ մասունքներէն իր լեզուին ծայրովը վերցնէ, որովհետև անոնք սուրբ են և օրինադանցը կը դառնայ համար:

Եւ հայ կնոջ մը անխոհմտ ընառնութեանը քաջ տեղեակ ըլլալով՝ կը զգուշացնէ դայն այդպիսի բան մը ընելէ: Բայց խօսք մտիկ չընելով՝ այդ կ'ինը համբուրելու ժամանակ խոնկի կտոր մը իր լեզուին ծայրովը կը վերցնէ: Տուն դարձին լեզուն կը բռնուի և շատ շանցած կը մահանայ: Բայց այդ խոնկին կտորը իր մօտ չմնաց՝ իր սեփական տուփին վերադարձաւ դարձեալ մեծ հանդիսութեամբ:

Իսկ անկէ ետք նորոգութիւններ բազմիցս կատարուած են: Այսօր ալ նորոգութեան կը կարօտի ան: Պաղտատի հայ ազգային գերագոյն իշխանութեանց կը մնայ միջոցներ ձեռք առնել այդ թանկարժէք նաղարեան եկեղեցին նորոգելու:

Մինչև այսօր՝ բրիտանեայ, իսլամ և այլ ուխտաւորներ կ'այցեկնեն այդ հրաշափառ եկեղեցին որպէս ցանկատու քրքրալից: Եւ յաճախ ուխտաւորներ կը մեկնին եկեղեցիին սեմէն ժպտուն զէմքով և գոհունակ:

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ

“ՀԱՅԵՐԳՈՒԹԻՒՆ,”

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԷԱՆ

ԳԱՀԻՐԷ, 1943

Գրախօսական մը չէ որ կ'ընենք այս հատորին վրայ, որ այդ փորձը կանուխէն արդէն անցուցած է անտարկիկ արժանաւորութեամբ, քառորդ դարէ ի վեր իր վրայ խօսեցուցած ըլլալով արեւմտահայ գրականութեան ամենէն ձեռնհաս գատողները և ուսումնասիրողները:

«Հայերգութիւն»ը կազմուած է մեծ բանաստեղծին նախորդ գիրքերէն, ինչպէս նաև հանդէսներու և թերթերու մէջ հրատարակուած և քիչ թիւով տակաւին լոյս չտեսած քերթուածներէն, տեսակաւորուած «Հայերգութիւն» և «Աստուածերգութիւն» երեսներով:

Հայրենիքի զգացումին և աստուածային զգայարանքին այս առնթներումը հատորին մէջ, աւելի քան ուշագրաւ և սիրելի կ'ընծայէ դայն, մեր օրերու ապաստուած և անազգային մտայնութեանց ընդմէջէն:

Քառասուն տարինեւեկ եղափոխութիւն մը կայ այս երկու զգայնութեանց տակ և տրտում կ'նկրք մեր ճակատագրի խաղերուն և հարուածներուն: Թէքէեանը անհատապաշտ մըն է, ինքնեկ խորհող, որ ունի իրեն յատուկ աշխարհը, զոր կը գոյաւորեն անհատի մը օրերը լեցնող երբեմն տրտում, երբեմն սաւառնող խռովքներ և թռիչքներ, շատ խորունկ թաղուած եսի մը, անձնականութեան մը նրբին ճամբաներովը վերբերուած: Այսպէս է որ իր «Հայերգութիւն»ը ըլլալով ձայնը, մրմունջը, կամ արցունքը տառապող մարդու մը կամ յուսացող հայու մը, է նոյն ատեն արտայայտութիւնը ատենցմէ անդին եղող աւելի բարձրորակ բանի մը, — մարդկային հոգիին — ։ Նոյնիսկ հաւաքական արժէքներու նկատմամբ այդ կեցուածքը, այդ ընկալչութիւնը որոշ չափով կ'ազդուի այս ներքին տրամայի կոծումներէն:

Եթէ Վարուժանի հայրենասիրութիւնը

արևոտ ու կարմիր դիւցազներգութիւն մըն է, հաւաքականութենէ եկած ու զանգուածներու խօսող, և Սիամանթոյինը՝ հերոսական ողբերգութիւն մը, Թէքէեանի համար իր ազգը՝ անցեալ, արժէք և սերունդ ըլլալուն չափ, անձնաւորեալ և ապրող իրականութիւն մըն է, և իր սողերը այդ անձնաւորութեան մութ կամ լուսաւոր, հերոսական կամ յուսակաւոր օրերու կենսագրումը կը փորձեն՝ սիրով և մտերմութեամբ:

Թէքէեանը կը նայի իր ցեղին այնպէս, ինչպէս մէկը պիտի նայէր մեծ անցեալով, բայց խորտակուած անձի մը՝ որ իրաւունքն ունի պարտադրելու ինքզինքը մեր սիրոյն և յարգանքին:

Միւս կողմէն «Հայերգութեան» մէջ կայ սրտառու լիստալ հայրենական զգացումին՝ կէս դարու ընթացքին պարզուած մէկէ աւելի վանտալականութիւններու ընդմէջէն: Հոն են մեր զարթոնքի սերունդին դուրգուերգին, սիրալառ ու խենթ տարփողը հայոց հայրենիքին, այնպէս ինչպէս անիկա ճառագայթեց ԺԹ. դարու կէսերուն, մեր մռայլ ժողովուրդի հոգեղաշին վրայ:

Հոն է մեր յոյսերուն սկզբնական նահանջը, մեր Յեղափոխութեան անհաւասար ու անաւոր մարտնչումին խորհուրդը:

Հոն է մեր ողջակիզումը աշխարհի մէջ նմանը չտեսնուած անգթութեան մը իրրեւ հանդիսարան:

Հոն է մանաւանդ յետպատերազմեան տրտում, խեղամուտ, ինքնակեղծող պաշտամունքը բոլոր ոյժերուն, բոլորը մէկ արեգդիմող Խորհրդային Հայաստանի ներկայ իրաւ խորհուրդին ներսը:

Հոն է տակաւին պաշտամունքը մեր սրբանուն մարտիրոսներուն, հայ հանձարին և ոյժին, անոր Եկեղեցիին և լեզուին, ինչպէս տրտում և թեւակոտոր երազներուն: Իր մտածումը կը բացուի այս բոլոր խորհուրդներուն վրայ մարգարէ բանաստեղծի մը տրտմութեամբ: Եւ երբ այս բոլորէն վերջ կը զգայ ինք տարիներու մշուշն ի վար նահանջն իր ուժերուն, իր ոսկի պատրանքներուն և սէրերուն, խաչուող Աստուծոյ մը նման՝ խոնարհեցուցած գլուխը ուսերուն՝ անարցունք բայց հոգեհալ, կը սպասէ պղինձ երկինքներու բացման:

Նոյնքան ուշադրաւ և սիրելի է զիր-

քին «Աստուածերգութիւն» բաժինը. հոն ևս իւրաքանչիւր տողին վրայ նոյն սըրտանուէր և սիրող չեղտը կայ:

Եթէ մեր սրբազան հին քերթողները ի մտի ունին ամբողջական աշխարհը աստուածութեան, իր նուիրապետական բովանդակ սարուածքին մէջ, իսկ նորերը սուրբգրական բանաստեղծութիւնը իր սըրտանուէր կամ վսեմ դրուագներով, Թէքէեանի համար աստուածութիւնը այն գերադոյն առքն է (extase), որով կը լեցուի իր հոգին, ամէն անգամ որ վշտին ու տագնապներուն թափը դղրդէ իր էութիւնը, իրերուն, ձեւերուն, կիրքերուն անհասկնալի հակամարտութեանց զմայց, որոնց տակը անզօր թռչունի մը նման դարեւով տառապէր է իր ժողովուրդը, աչքը միշտ վեր լոյսի ճամբուն, ուրկէ պիտի գայ, կուգայ, — իր հաւատքն է ասիկա — լուծումը այս ողբերգութեան:

Իր «Աստուածերգութիւն» իմացական խաղարկութիւն մը չէ, ոչ ալ հետտորական զեղում. այլ այն զուսպ, բայց արդարապահովութիւնը, որով փաթթուած այս ժողովուրդը քալեր է իր դժոխքը, և ապրեր՝ իրեն չուրջը հիւստեած անաւոր եղեռնագործութիւնները ու չէ մեռեր, վասնզի կը հաւատայ:

Չենք փորձուիլ խօսելու այս քերթող իշխանին ստեղծագործական թէքնիքի և արժէքներու մասին. վասնզի մեծանուն և սիրելի բանաստեղծը, ինչպէս ըսինք, անցուցած է այդ փորձը, բարձրանալու համար խորհրդանշական արժէքի մը:

Գիրքով մեզի եկած զգացումներն եւ յոյզերը Թէքէեանին պատկանելուն չափ՝ կը պատկանին մեր ժողովուրդին: Այս կերպով մեզի մատուցուած այս տաղարանը՝ նուէր մ'ըլլալէ աւելի մեծանուն բանաստեղծի խռովքներէն, է վկայութիւնը, որ կ'անցնի անհատի մը սահմանը, տարածուելու համար չըջանին ու ատկէ անդին ամբողջ ցեղին:

Ե. Վ. Տ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՀԱՆԳԻՒՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԺԱՌԱՆԳԱԽՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

Ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի բերանացի և զբաղող ամառվերջի քննութիւնները կատարուեցան 1943 Յունիս 28-Յուլիս 3ի շարժումն ընթացքին:

Յուլիս 22ին, Հինգշաբթի յետ միջօրէի ժամը 5ին, տեղի ունեցաւ Ժառ. Վարժ.ի Ամառվերջի Հանդէսը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ.ի, Առաջին մասը՝ Իմացական Մրցանքներ, բացառեցաւ Ժառանգաւորաց քայլերգով. և շարունակուեցաւ այսպէս. — Ա. Ասեմախօսական Մրցանք. տրուած նիւթն էր՝ «Կա՞յ Հայ հոգի մը». մասնակցողներն էին Տիրան Թաշճեան և Սարգիս Կտանեան. երկու ատենախօսներն ալ ներկայացուցին նախ հոգի յղացքը իբրև զօրութիւն, գեղեցիկութիւն, կարգ. ու ցոյց տուին թէ հայկական բոլոր արուեստները հայ ինքնատիպ հոգիի մը հրաշքները կը պատմեն դարերու մէջէն, քննիչ մասնախումբի զատուութեամբ առաջին յայտարարուեցաւ Տիրան Թաշճեան, Բ. Արսամուրեան Մրցանք. պարտադիր բերթուած՝ «Ինչպէ՞ս չըտրեմ...» Վ. Տէրեանի. և ուէ բերթուած մը մասնակցողէն ընտրուած. մասնակցողներէն (Յ. Ատուրեան, Ս. Կտանեան, Տ. Թաշճեան) Ս. Կտանեան կը շահի առաջնութիւնը, Գ. Երմեական Մրցանք. պարտադիր մենբեր՝ «Վասն որո՞յ» Հրց. Թրթ. բծ. և երգ մը՝ մասնակցողէն ընտրուած. մասնակցողներէն (Ս. Փինէճեան, Յ. Ատուրեան, Գ. Պարտիզպանեան) Յ. Ատուրեան կը շահի առաջնութիւնը, Գ. Կրական Մրցանք. ինքնադիր բերթուած մը՝ նիւթը մրցողէն. մասնակցողներէն (Ս. Թաղաճեան, Յ. Ատուրեան, Յ. Մէրկէնեան, Յ. Քէշիշեան) Յ. Մէրկէնեան կը շահի առաջնութիւնը:

Երկրորդ մասը հանդէսին — Հրապարակում Տարեկան Արդեանք — 10 վայրկեանի դադարէ մը ետք շարունակուեցաւ «Տէր կեցո՞յ մայրթանքով» Ժառ. Սաներէն խմբերգուած. ապա Բարեկարգ Տրց. Լեռն Ուրարակիր Ալթունեան յանուն ուսանողութեան ուղերձ մը կարդաց, յայտնելով իր և իր ընկերներուն խոր զգացումները հանդէպ Միաբանութեան և ուսուցչական կազմին, «Ով յարկ վսեմ» զպրոցի խմբերգէն յետոյ, Վարժարանի և Ընծայարանի Տեսուչ Հոգ. Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեանի տեղեկատուութեան համաձայն յաջողագոյն աշակերտները վարձատրուեցան զանազան կարգի մրցանակներով, իսկ Շուպէնթի «Մօտն հիւսաւորըց աղբիւրին» խմբերգէն վերջ Գերապատիւ նախագահ Հօր շնորհաւորութիւններով և քաջաբերական խօսքերով հանդէսը փակուեցաւ:

ՍՐՐՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄՈՎԵՐՋԻ ՀԱՆԳԻՒՆԵՐ

Յուլիս 18ին, յետ միջօրէի ժամը 5ին, Ժառ. Վարժ.ի բակին մէջ, տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց Վարժ.ի Մանկապարտէզի Ամառվերջի Հանդէսը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ.ի և ի ներկայութեան Միաբանութեան անդամներուն, ծնողքներու և խուռն բաղմութեան: Կոկիկ յայտագրով, Մանկապարտէզի փոքրիկները կատարեցին զանազան արտասանութիւններ, տրամախօսութիւններ, երգեր, հայկական պարեր և չափական մարզանքներ: Նախագահ Հայրը շրջանաւարտ պոտիկներուն բաշխեց Մանկապարտէզի վկայականները:

Յուլիս 24ին, յետ միջօրէի ժամը 7.30 ին տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց նախակրթարանի Ամառվերջի Հանդէսը: Մասնաւոր կարգադրութեամբ, Վարժարանի 80 ամեակը տօնուեցաւ այս տարի. և այս առթիւ հանդէսը կատարուեցաւ քաղաքի Կ. Մ. Ս. Ա. Մեծ սրահին մէջ, ձօս յայտագրի մը համաձայն կատարուեցան արտասանութիւններ, բաղմաձայն երգեր՝ ղեկավարութեամբ Հոգ. Տ. Զաւէն Արդ. Տէրունեանի, և օրկի ընկերակցութեամբ զոր կը նուագէր Վարժարանի ուսուցիչներէն Մեծայարգ Տիար Յովհաննէս Խաչատուրեան: Հայկական պարերը զորս այնքան ճկունութեամբ պարեցին նախակրթարանի փոքրիկները, իրենց յաջողութիւնը կը պարտին նախակրթարանի վարժուհիներէն Օր. Դերենկուհի Սիւսակեանի ջանքերուն: Պարերուն՝ բեմի ետեւէն, կ'ընկերակցէր երգիչ խումբը՝ Հոգ. Տ. Զաւէն Արեղայի առաջնորդութեամբ, իսկ Վարժարանիս Սանուհեաց և Շրջանաւարտից Միութիւններու անդամներն Օր. Անահիտ Կրպիրեան և Պր. Գրիգոր Մանտոսեան կը նուագէին զաշնակի եւ ջութակի բաժինները: Շրջանաւարտ զատարանը բեմադրեց «Կարմիր ժամուց»էն մաս մը 3 տեսարանով:

Հանդէսը ունէր նախկին Շրջանաւարտից Բաժին մը ևս, ուր Պր. Դերենկ Գրպիրեան իր խօսքին մէջ ներկայացուց Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի կատարած զերը Պաղեստինի Հայ դպրութիւն՝ ընդհանրապէս, և Երուսաղէմի համայնքին մէջ՝ մասնաւորապէս, պատրաստելով հայեցի զատարակութեամբ օժտուած երիտասարդութիւն մը: Ապա, զաշնակի, ջութակի և օրկի վրայ նուագեցին Օր. Ա. Գրպիրեան, Պր. Գ. Մանտոսեան և Պր. Յովհ. Խաչատուրեան: Օր. Անգինէ Քէշիշեան մեներգեց Մեծամենցի «Ծիծառնիկ»ը և խմբերգներու մէջ մեներգի բաժինները:

Նախակրթարանի Տեսուչ Հոգ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեան, կարդաց իր տեղեկագիրը զպրոցի այս տարուան աշխատանքներուն և արդիւնքներուն մասին, և շնորհակալութիւն յայտնեց բոլոր անոնց որոնք իրենց օժանդակութիւնը բերին հանդիսաւոր ընելու այս բացառիկ հանդէսը: Շրջանաւարտ զատարանի երկձայն հրաժեշտի խմբերգէն և կարդացուած ուղերձէն յետոյ, 19 շրջանաւարտներուն բաշխուեցան վկա-

յականներ՝ ըստ արժանեաց, որոնցմէ ճշտապէս Պատմի, և մնացեալները միջոցառման վկայականներ. իսկ բոլորին տրուեցաւ մէյ մէկ նստիկ և ժամագիրք: Ապա ամբողջ դպրոցին և դասերուն մէջ յառաջագէտ եղողներուն տրուեցան զանազան մրցանակներ: Հանդէսը փակուեցաւ նախագահ Նոր օրհնութեան խօսքով:

ՏՕ Ն. Ա. Կ. Ա. Ն. Ք. Ե. Ի. Ե. Ա. Կ. Ա. Ն. Ք.

Ձ 18 Յուլիս Կիր. — Գիւտ Տիմի Ս. Աստուածածնի. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ Ի Գեթեմանի. քարոզեց Տ. Միւստիս Վրդ. հաւատարմով թէ հրաշքները փաստերն են Աստուծոյ ներկայութեան՝ մարդկային կեանքին մէջ: Աստուած միշտ ներկայ է մարդոց գործերուն վերեւ և անոնց փորձառութիւններուն մօտիկ: Բայց մարդկութիւնը կամաց-կամաց ու քիչ-քիչ կը բացուի ճշմարտութիւններուն:

Ձ 25 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութիւն. քարոզեց Տ. Կիւրեղ Ե. Վրդ. ցոյց տալով թէ Աստուծոյ վրայ վստահութիւն զնոյ ժողովուրդները միայն պիտի փրկուին իրենց կեանքի տագնապնդէն, զժուարկացութիւններէն:

Ձ 1 Օգոստ. Կիր. — Վարդապետ. հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յակոբ. քարոզեց պատարագիչ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ե. Վրդ. պատմելով Ալլակերպութեան զեղեցիկ դրուագը և յորդորելով հաւատացեալները որ իրենք ալ յաճախ դուրս ելլեն իրենց առօրեայ կեանքի հոգերէն, մաքուր և պայծառ պահելու համար իրենց հոգեկան զգացումները և իրենց մտածումները:

Ձ 2 Օգոստ. Բշ. — Մեղեղոց. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Փրկիչ. քարոզեց Տ. Նորայր Վրդ. «Ո՞վ է մարդ որ կենցիկ և ոչ տեղեկ զմահ» բնաբանով. ցոյց տուաւ թէ սովորական մահկանացիներու համար անխուսափելի այս օրէնքը ունի իր բացառութիւնները: Մահէն վեր եւ այն անհատականութիւնները որոնք մարդկութեան բարիքին համար պարտք և զործած են: Անոնք մահէն ալ վերջ կ'ապրին:

Ձ 29 Օգոստ. Կիր. — Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի. կանխող երկու շաբաթներուն, ամէն առաւօտ, վարդապետ հայրեր և ժառ. սաներ իջան Ս. Աստուածածնայ եկեղեցին Ս. Պատարագին մասնակցելու: Եւ ամէն օր, հաւատացեալներու բազմութիւն մը ներկայ կը գտնուէր Ս. Խորհուրդին: Երէկ երեկոյին, ամբողջ Միաբանութիւնը և աշակերտութիւնը, հանդիսաւոր թափօրով իջան Գեթեմանի Զօրը, ուր Ս. Աստուածածնին տաճարին մէջ կատարուեցան «Հրաշափառ»ով հանդիսաւոր մուտքը, կիրակմտից ժամերգութիւնը, և յաջորդ առաւօտեան ամբողջ կարգը: Այսօր, նոյն հանդիսաւորութեամբ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը Ս. Կուսի Գերեզմանին վրայ: քարոզեց՝ պատարագիչ Տ. Գեորգ Վրդ. ձանարկեալ, «Տաճար էք Աստուծոյ, և Հոգի Աստուծոյ բնակեալ է ի ձեզ» բնաբանով. ցոյց տուաւ թէ

Աստուծոյ Հոգին երբ դռնէ իր բնակարանը անհատներու մէջ, ընտանիքներն ալ աւելի բարգաւաճ կը դառնան, ներգործութեամբը նոյն Հոգիին: Ընտանիքը կորկն է ազգութեան: Զօրաւոր ընտանիքները երաշխիքն են ազգի մը զօրութեան:

Ձ 12 Սեպտ. Կիր. — Գիւտ Գոստի Ս. Աստուածածնի. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Աստուածածնի. քարոզեց Տ. Հակադուր Վրդ. «Զի՞ երկնիք թերահաւատք» բնաբանով: Գոյց տուաւ թէ մարդիկ վախը ունին իրենց ինչքերուն և կեանքի կորուստին: Բայց անոնք միայն որոնց հաւատքը անխախտ կը մնայ իրենց հոգիներուն մէջ, վախ չեն ունենար ոչ մէկ նրվական ուժէ:

Ձ 19 Սեպտ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութիւն. քարոզեց Տ. Յուսիկ Վրդ. «Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ. տայ շնորհս խնարհայ» բնաբանով. ցոյց տուաւ թէ հպարտը յանձնապատասխան են: Հպարտը կը մոռնայ իր արարած ըլլալը, և կը փորձէ ինքզինքին աստուածային դեր մը տալ: Նոյն է պարզան ընկերութիւններու, որոնք տիրապետութեան մոլութեան են բռնուած:

ԳԵՐ. Տ. ԱՐՏԱՒԱԶԴ ԱՐՔ. ՍԽԻՄԷԵԱՆ ՄԵՐ ՄԷՋ

Պէշրութի Հայոց Հոգեւոր Հովիւ և Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գեր. Տ. Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, ընդառաջելով Միաբանութեան Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ և Ս. Աթոռոյ Գահակալ Ամեն. Ս. Պատրիարք Նոր հրահերին, 24 Սեպտեմբերին Ս. Աթոռ ժամանեց: 25 Սեպտեմբերի Շաբաթ երեկոյին նախագահեց Խաչվերացի Նախատեսակի հանդիսաւոր արարողութեան, որուն աւարտումին, Ս. Խաչի մասունքը, «Նշանաւ ամենայաղթ» շարականի երգեցմամբ փոխադրուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռէն դէպի Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանը: Նոյն հանդիսաւորութեամբ կատարուեցաւ նաև Հսկումի կարգը: Յաջորդ առաւօտ, 26 Սեպտեմբեր, Գերաշնորհ Սրբազան հիւրը, մատոյց Խաչվերացի Ս. Պատարագը: Ս. Խորհուրդին ներկայ էր նաև Բոլոնիական հիւպատոսը իր տիկնոջ հետ, և Սրբազան Պատարագիչը ծանուցումին մէջ յայտնեց թէ մասնաւոր Հոգեհանգստեան պաշտամունք պիտի կատարուէր թէ՛ Մեղեղոնեան հարազատ եղբայրներու յիշատակին, ինչ որ աւանդական սովորութիւնն է, և թէ վերջին այս պատերազմի մէջ ինկող Բոլոնիական նահատակներու համար: Ապա Աւետարանի միութարութիւնը տուաւ հաւատացեալ ներկաներուն, բնաբան առնելով առաքելական խօսքը՝ «Զարչարանս Քրիստոսի եւ ի մարմնի իմում կրեմ»: Գոյց տուաւ թէ ինչպէս հին ցեղերու մէջ անգամ իրենց ցեղապետին Նշանը կը կրէին այդ ցեղին անդամները, ըսելու համար որ իրենք ծառաներն են այդ ցեղապետին: Քրիստոսի հետևորդներն ալ հպարտութեամբ և համբերութեամբ պէտք է կրեն այն շարչարանքները որոնք Քրիստոսի անունով կը տրուին իրենց:

Եւ ասիկա կարելի է՝ սիրով և հաւատարմութեամբ միայն փարելով այն գաղափարին, այն ճանապարհին, որ Քրիստոսով տրուեցաւ աշխարհին:

Նոյն երեկոյին կատարուեցաւ աւանդական հանդիսաւոր արարողութիւնը Խաչիբեյի Անգաստանին, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Արտաւազդ Արքեպիսկոպոսի:

27 Սեպտ. Երկուշաբթի Մեռեղոյն, ի Ս. Փրկչ մատուցուած պատարագին ժարդեց Տ. Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեան, «Զի որպէս առաւելան չարչարանքն Քրիստոսի ի մեզ, նոյնպէս և ի ձեռն Յիսուսի առաւել լիցին և մխիթարութիւնն մեր...» ցոյց տուաւ թէ զմուս արայ իրողութիւնը՝ հաշտեցումը չարչարանքի և մխիթարութեան կեանքերուն, Յիսուս թէ՛ իր անձին վրայ իրագործեց և թէ փոխանցեց զայն իր հետեւորդներուն: Հայ քրիստոնեային համար կեանքը Խաչի ճամբան պէտք է ըլլայ, որովհետեւ անոր ետեւն էայ լոյսի, մխիթարութեան կեանքը:

Գեր. Տ. Արտաւազդ Արքեպ. ստիպողաբար իր թեմական պաշտօնին վերադարձաւ 29 Սեպտ. Զորեքշաբթի առաւօտ, անգամ մը ևս այս առթիւ ցոյց տալով իր սէրը հանդէպ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ և մասնաւորաբար Առաքելական Ս. Աթոռոյս և Միաբանութեան: «Սրան» յանուն Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան կը յայտնէ իր շնորհակալութիւնը, Գերաշնորհ Սրբազանին պատրաստակամ անձնուիրութեանը համար:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

* 13 Յուլ. Դշ.— Բոլոնիոյ Նոր հիւպատոսը այցելութեան եկաւ Ս. Պատրիարք Զօր՝ ընդունուեցաւ Պատր. Փոխ. Դէորդ Վրդ. և Թարգման Հայր Գրիգորի կողմէ:

* 14 Յուլ. Դշ.— Գաղղիոյ Ազգ. տօնին առթիւ յանուն Ս. Պատրիարք Զօր շնորհաւորութեան գային Պատր. Փոխ. Դէորդ Վրդ. և Թարգման Հայր Գրիգոր:

* 16 Յուլ. Ուր.— Բոլոնիոյ Նոր հիւպատոսին փոխադարձ այցելութեան գային Պատր. Փոխ. Դէորդ Վրդ. Թարգման Հայր Գրիգոր և Պր. Կարպիս:

* 17 Յուլ. Շբ.— Բոլոնիոյ Զօրավար Սիքորըքի մահուան առթիւ Տօմինիքեաններու Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյ մէջ կատարուած Հոգեհանգստեան ներկայ եղան Պատր. Փոխ. Դէորդ Վրդ. և Թարգման Հայր Գրիգոր:

* 12 Օգոս. Եշ.— Հայ Հռովմէականաց Կաթ.— Պատրիարք իր եկեղեցականներով Ս. Պատրիարք Զօր այցելութեան եկաւ և ընդունուեցաւ Ս. Աթոռոյս միաբան հայրերու կողմէ:

* 16 Օգոս. Բշ.— Յանուն Ս. Պատրիարք Զօր Հայ Հռովմէականաց Կաթ.— Պատրիարքին փոխադարձ այցելութեան գային Գեր. Լուսարարապետ Հայր. Դէորդ Վրդ. և Թարգման Հայր Գրիգոր:

ՍԱՀԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

1943 Օգոստոս 28ին սրբի կաթուածէն իր հանգիստը մտաւ Ս. Արտոյս վասակաւոր միաբաններէն Սահակ Ծ. Վրդ. Աստուածասուրբուն: Հանգուցեալը ծնած էր 1870ին ի Կ. Պոլիս (Պէտլիքաւ), պատանութեան հասակէն կրօնաւորութեան իր ուխտը կ'ընէ նախ Նոստալիքի մէջ, ապա Էջմիածին կը տարուի եւ հոն կը շարունակէ իր ծառայութիւնները իբրեւ օգնական լուսարարապետի: Վարդապետ կը ձեռնադրուի 1903ին Սեւանայ վանքին մէջ: Վարժ է Հալաբնի, Հոփսիմեանց եւ Շողակարի վանքերու տնօրէնները: Տարիներով հսկող եւ հոգածու եղած է Հայրիկեան բանգարանին, եւ ժամանակ մըն ալ Զուարթնոցի հնուրիւններուն: Մեծ սէր ունէր հնագիտական առարկաներու նկատմամբ, մանաւանդ պատկերներու. շատ կը սիրէր ալյումներ կազմել արժէք ներկայացնող սեղերու, անձերու եւ առարկաներու պատկերներէն: Իր վանականի խցիկը հաւաքածոյաբան մըն էր պատկերներու:

1910ին Տաւոս կը հրաւիրուի Խաթախանեան Ներսէս եպիսկոպոսէն, հոն կազմակերպելու Մշոյ Ս. Կարապետի մասնադասը եւ բանգարանը, որուն կը նուիրէ 322 հասոր գիրքեր, 22 կտոր ձեռագիր եւ եկեղեցական ուրիշ իրեղեններ: 1912ին վերստին ուխտաւորութեամբ կ'այցելէ Նոստալիքի Ս. Յակոբայ վանքը եւ կը միաբանակցի անոր:

Հրատարակած է Պատկերացոյց հաւաքածոյ մասնաւոր հնութեանց Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի եւ շրջակայից Պրակ Ա. (Տպ. Վաղարշապատ 1910) Բ. Պրակ (Տպ. Նոստալիք 1913): Ձեռքի տակ ունէր բազմաթիւ բանկազին լուսագրուած պատկերներ Հայաստանի վանքերու եւ բանկարժէք հնագիտական առարկաներու, նպատակ ունէր զանոնք բոլոր պատշաճ ծանօթագրութիւններով հրատարակել, բայց իր սպառիչ հիւանդութիւնը տարիներէ ի վեր՝ արգելեկաւ իր այլ փափախին:

Ան կը մեռնի իր պարսփր կատարած միաբանի մը զոհուանակութեամբ: Իր շէնքով եւ հիւրասէր բնակարանները զինք սիրելի բերեին բոլորին: Հանգիստ իր հոգիին: